

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOTYROS IR KOMUNIKACIJOS KATEDRA

Monika Domeikienė

Studijų programos *Lietuvių kalbotyra*
II kurso studentė

**EMOCINĖS LEKSIKOS VARTOJIMAS GROŽINĖJE PROZOJE
(LYGINAMOJI ANALIZĖ)**

Baigiamasis magistro darbas

Darbo vadovas prof. habil. dr. K. Župerka

Šiauliai, 2012

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOTYROS IR KOMUNIKACIJOS KATEDRA

TVIRTINU

Katedros vedėja
lekt. dr. Ona Laima Gudzinevičiūtė

..... 2011-.....-.....
(Parašas) (data)

**EMOCINĖS LEKSIKOS VARTOJIMAS GROŽINĖJE PROZOJE
(LYGINAMOJI ANALIZĖ)**

Baigiamasis magistro darbas

Darbo autorius
Monika Domeikienė

Patvirtinu, kad šis darbas yra savarankiškas

..... 2012-05-30

Katedros administratorė
Irma Jurgaitytė.....
(Parašas) (data)

Šiauliai, 2012

TURINYS

ĮVADAS	4
1. EMOCINĖS LEKSIKOS TYRINĖJIMO APŽVALGA.....	7
2. RAŠYTOJŲ KŪRYBOS SAVITUMAS	11
2.1. Lauros Sintijos Černiauskaitės kūryba	11
2.2. Romualdo Granausko kūryba	13
3. L. S. ČERNIAUSKAITĖS ROMANO „KVĖPAVIMAS Į MARMURĄ“ EMOCINĖS LEKSIKOS VARTOJIMAS	15
3.1. Daiktavardžių deminutyvų semantinės grupės	15
3.2. Daiktavardžių deminutyvų daryba, reikšmė ir vartojimas	21
3.3. Būdvardžių deminutyvų semantinės grupės	24
3.4. Būdvardžių daryba, reikšmė ir vartojimas	27
3.5. Emocijų įvardijamoji leksika	29
4. ROMUALDO GRANAUSKO ROMANO „KENOTAFAS“ EMOCINĖS LEKSIKOS VARTOJIMAS	35
4.1. Daiktavardžių deminutyvų semantinės grupės	35
4.2. Daiktavardžių deminutyvų daryba, reikšmė ir vartojimas	39
4.3. Būdvardžių deminutyvų semantinės grupės	41
4.4. Būdvardžių daryba, reikšmė ir vartojimas	43
4.5. Emocijų įvardijamoji leksika	45
5. L. S. ČERNIAUSKAITĖS IR R. GRANAUSKO ROMANŲ EMOCINĖS LEKSIKOS VARTOJIMO LYGINAMOJI ANALIZĖ	49
5.1. L. S. Černiauskaitės ir R. Granausko romanų daiktavardžių deminutyvų lyginamoji analizė	49
5.2. L. S. Černiauskaitės ir R. Granausko romanų būdvardžių deminutyvų lyginamoji analizė	52
5.3. L. S. Černiauskaitės ir R. Granausko romanų emocijų įvardijamosios leksikos lyginamoji analizė	54
IŠVADOS	57
LITERATŪRA	59
MAGISTRO DARBO SANTRAUKA	61
SUMMARY	63
PRIEDAI	65

IVADAS

DARBO OBJEKTAS, TIKSLAS, UŽDAVINIAI

Kiekvienas iš mūsų pasaulį suvokiame subjektyviai. Vienas iš tokių subjektyvumo aspektu yra vertinimas. Vertinant mes žiūrime į įvairius reiškinius, juos lyginame su mums jau pažįstamais, reikšmingais, svarbiais reiškiniais. Tie patys pasaulio daiktai, reiškiniai ar jų požymiai skirtingose situacijose gali būti ir teigiamo, ir neigiamo vertinimo pagrindas (Gudavičius, 2000: 119).

Magistro darbo tema – „Emocinės leksikos vartojimas grožinėje prozoje (lyginamoji analizė)“. Emociniai požymiai būdingi žodžiams, teikiantiems sąmoningą pranešimą arba apie kalbėtojo jausminę būseną, kurią jis patiria įvardydamas vieną ar kitą pasaulio dalyką, arba apie jo santykį su pašnekovu (Jakaitienė 2010: 54). Emocinis komponentas laikytinas svarbiausiu konotacijos tipu, nes kaip tik jis leidžia sukurti didžiausią ekspresijos įspūdį (Jakaitienė 2010: 164).

Emocinės leksikos įvairius vartojimo aspektus yra aptaręs A. Gudavičius knygoje „Etnolingvistika“ (2000: 119–151) ir „Gretinamoji semantika“ (2007: 83–89) bei J. Pikčilingis knygoje „Stilistikos darbų rinktinė“ (2010: 208–215) ir „Lietuvių kalbos stilistika 2“ (1975). Emocinei leksikai priklausantys deminutyvai išsamiai yra aptariami J. Macienės knygoje „Deminutyvų stilistika“ (Šiauliai, 2005). Daiktavardžių ir būdvardžių deminutyvų vedinių darybos ypatumai, reikšmės tyrinėti „Lietuvių kalbos gramatikoje“ (I 1965: 253, 580–584), „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ (1997: 87, 192), „Lietuvių kalbos enciklopedijoje“ (1999: 130).

Šio darbo **objektas** yra dviejų šiuolaikinių romanų: Lauros Sintijos Černiauskaitės „Kvėpavimas į marmurą“ (2010) ir Romualdo Granausko „Kenotafas“ (Vilnius, 2005) emocinė leksika. Darbe analizuojami daiktavardžių ir būdvardžių deminutyvai (jų semantika bei daryba) ir emocijų įvardijamoji leksika.

Darbo **tikslas** – išsiaiškinti, kuo panaši ir kuo skiriasi šių dviejų prozininkų romanų emocinė leksika.

UŽDAVINIAI:

1. Aptarti ankstesnius lietuvių ir užsienio kalbų emocinės leksikos tyrinėjimus.
2. Surinkti ir išanalizuoti abiejų romanų daiktavardžių deminutyvų darybą, reikšmę, vartojimą ir juos palyginti.
3. Išanalizuoti būdvardžių deminutyvų darybą, reikšmę bei vartojimą ir padaryti lyginamąją analizę.

4. Aptarti ir palyginti abiejų romanų daiktavardžių ir būdvardžių deminutyvų semantines grupes.
5. Išanalizuoti ir palyginti emocijų įvardijamosios leksikos žodžius.
6. Apibendrinti rastų daiktavardžių ir būdvardžių deminutyvų bei emocijų įvardijamosios leksikos vartosenos ypatumus.

DARBO MEDŽIAGA, TYRIMO METODAI

Emocinė leksika ir emocijų įvardijamoji leksika atspindi tautos charakterio savitumą, emocingumą. Emocingumas eina iš pačios žodžio reikšmės: sąvoka pati savaime turi emocinę esmę, kelia tam tikrą emocinę reakciją, tam tikrą asociacijų. Prie tokių emocijų gali būti pritapęs bei nuo jų neatskiriamas įvertinamasis elementas – elementas, duodąs subjektyvų daikto įvertinimą (žr. Pikčilingis 2010: 212). Apžvelgus įvairius tiriamuosius darbus galima pastebėti, kad daugiausiai yra rašoma apie deminutyvus ir žymiai mažiau apie kitus žodžius, priklausančius emocinei leksikai. Ypač mažai tyrinėta žodžių, emocinį atspalvį įgyjančių kontekste, vartoseną. Magistro darbe nagrinėjamas Granausko romano „Kenotafas“ ir L. S. Černiauskaitės „Kvėpavimas į marmurą“ deminutyvų vartojimas ir kita emocinė leksika, yra *aktualu*. Darbo aktualumą lemia tai, kad emocinės leksikos žodžiai atskleidžia abiejų prozininkų kūriniių stiliaus savitumą (emocingumą, vaizdingumą ir t. t.), atspindi „emocinį lietuvių santykį su pasauliu“ (Gudavičius 2000: 142).

Šio magistro darbo pavyzdžiams naudota medžiaga, surinkta iš Granausko romano „Kenotafas“ ir Černiauskaitės romano „Kvėpavimas į marmurą“. R. Granausko romane buvo rasti 300 emocinės leksikos žodžiai, o L. S. Černiauskaitės romane rasti 320 žodžiai, priklausantys emocinei leksikai. Daugelis žodžių šiuose romanuose kartojasi ne po vieną kartą (žr. „Emocinės leksikos vartojimas grožinėje prozoje (lyginamoji analizė)“ prieduose).

Turimiems pavyzdžiams analizuoti pasirinktas *aprašomasis analitinis* metodas, taikytas *tipologijos* metodas (pavyzdžiai darbe klasifikuojami, skirstomi į grupes), *darybinės analizės* metodas (nagrinėti deminutyvai) ir *interpretavimo* metodas (interpretuojama leksikos vieneto paskirtis tekste). Tokie analizės būdai pasirinkti todėl, kad deminutyvų vartojimas ir emocijų įvardijamosios leksikos žodžių atspalviai atsiskleidžia tik tekste.

Pavyzdžiams analizuoti pasirinktas ir *skaičiavimo* metodas, vartojami paveikslai.

DARBO STRUKTŪRA:

Magistro darbą sudaro 5 skyriai.

Įvade apibrėžiamas darbo objektas, tikslas, uždaviniai, darbo medžiaga, tyrimo metodai,

aktualumas ir darbo struktūra.

I skyriuje aptariami emocinės leksikos tyrimai lietuvių ir užsienio mokslininkų darbuose.

II skyriuje apibūdinamas R. Granausko ir L. S. Černiauskaitės kūrybos savitumas.

III skyrius skirtas R. Granausko romano „Kenotafas“ emocinės leksikos vartojimui aptarti. Nagrinėjama daiktavardžių ir būdvardžių daryba, reikšmės, vartojimas bei semantinės grupės.

IV skyriuje nagrinėjama Černiauskaitės romano „Kvėpavimas į marmurą“ emocinės leksikos vartojimas.

V skyrius skirtas Černiauskaitės ir Granausko romanų daiktavardžių ir būdvardžių deminutyvų bei emocijų įvardijamosios leksikos lyginamajai analizei.

Darbo pabaigoje apibendrinamos, pateikiamos išvados, nurodomi šaltiniai ir literatūros sąrašas, kurį sudaro 32 pozicijos (2 iš jų užsienio kalba).

Darbe yra 10 paveikslų, 2 lentelės. Prieduose pateikiamas L. S. Černiauskaitės ir R. Granausko romanuose rastų deminutyvų bei emocijų įvardijamosios leksikos žodžių sąrašas.

1. EMOCINĖS LEKSIKOS TYRINĖJIMO APŽVALGA

Žodžiai, kurie perteikia ne tik sąvoką, bet ir žadina vienokius ar kitokius jausmus, nuotaiką – gėrėjimąsi, pritarimą, gailestį, piktinimąsi ir kita, vadinama **emocinė leksika**.

Emocinis vertinimas – tai subjekto (individuali ar kolektyvinė) nuomonė apie kurio nors objekto įvertinimą, kuris pasireiškia ne kaip loginis sprendimas, bet kaip kalbėtojo jausmai, pajutimas, emocijos. Vyto Lukjanovo (1986: 45) knygoje teigiama, kad tai subjekto nuomonė apie tam tikro objekto vertę, kuri pasireiškia ne kaip loginis sprendimas, o kaip kalbančiojo pojūtis, jausmas, emocija. Emociniu vertinimu išreiškiame individualų, subjektyvų santykį su tikrovės daiktais ir reiškiniais. Vertinimas lyg „įtraukia“ į save atitinkamą emociją, o emocijos parametrai ir vertinimas sutampa: „malonu“ – „gerai“, „nemalonu“ – „blogai“.

Sudėtinga atsakyti į klausimą, kuo skiriasi emocijos nuo jausmų. Kai kurie psichologai, pedagogai (ypač populiariamosios literatūros autoriai) šias sąvokas linkę sutapatinti. Terminas *emocijos* vartojamas ir siaurąja, ir plačiąja prasme. Emocijos siaurąja prasme suprantamos kaip elementarūs išgyvenimai, susiję su pagrindinių poreikių tenkinimu. Tai taip pat ir trumpalaikiai situaciniai išgyvenimai. Prie šios rūšies emocijų priskiriamas ir emocinis tonas, suvokimai, vaizdiniai ar kiti pažinimo procesai. Emocijos plačiąja prasme, arba jausmai, yra kokybiškai aukštesnė emocinio tikrovės atspindžio forma, būdinga tikrai žmogui kaip visuomenės nariui. Jausmai žymi pastovius, patvarius ir ilgalaikius žmogaus išgyvenimus (žr. Kepalaitė 1982: 15–16).

Emocinės leksikos vartojimo įvairius aspektus yra aptaręs Aloyzas Gudavičius knygoje „Gretinamoji semantika“ (Šiauliai, 2007). Žodžio reikšmėje atsispindi ne tik pati tikrovė, bet ir tos tikrovės vertinimas – emocinis kalbančiojo santykis su pavadinamu daiktu ar reiškiniu. Emocinis vertinimas kaip žodžio reikšmės komponentas, vadinamoji konotacinė sema, ne kalbančiojo tiesioginė emocinė reakcija, o sąmoningas pranešimas apie tokį emocinį santykį vartojant kalboje įtvirtintą, konvencionalizuotą raiškos būdą. A. Gudavičius išskiria tris emocinės leksikos grupes: 1) žodžiai, turintys emocinio vertinimo semą (šiuo darbe įvardijama kaip emocinė leksika (*vėpla, pliauškalius*), 2) žodžiai, turintys emocijos nominacines semas (darbe – emocijų įvardijamoji leksika) (*pyktis, meilė* arba *pykti, mylėti*), 3) emociniai nominaciniai žodžiai su integruota emocine semantika (darbe priskiriami emocijų įvardijamajai leksikai) (*apstulbti*). Be to, emocinio vertinimo sema dažniausiai koreliuoja su teigiamu ar neigiamu nominacijos pagrindu (žr. Gudavičius 2007: 83–85; dar plg. Gudavičius 2000: 124–135). Dar viena grupė yra deminutyvai (*paukštelis, rankutė*).

Pasak aksiologinę kalbos sistemą tyrinėjančio A. Gudavičiaus (2000), kalboje atsispindi visi mūsų vertinimai – visuomenės pripažinti, tradiciniai, „objektyvūs“, sudarantys moralės normų pagrindą, ir visiškai asmeniškai, individualūs, subjektyvūs, sutinkantys su kitų vertinimais ar jiems prieštaraujantys. Visi vertinimai kalboje sudaro tam tikrą sistemą, kuri ir yra kalbos aksiologijos objektas. Teigiamą ar neigiamą vertinimą mes galime suvokti iš teksto (žr. Gudavičius 2000: 119–120).

Šiame darbe mums svarbi yra emocinė žodžio konotacija. Tokie emociškai konotuoti žodžiai ne tik pavadina objektą, bet išreiškia ir kalbančiojo nusiteikimą pavadinamo dalyko atžvilgiu, o pašnekovo jie yra ne tik suprantami, bet ir „išgyvenami“. Dėl to „kalbėtojas tokiu žodžiu veikia pašnekovą, o pastarasis, šį žodį išgirdęs, pajunta ne tik (intelektualinį) protinį, bet ir emocinį poveikį“ (Jakaitienė, 1986: 43).

Žodžiai, turintys emocinį atspalvį, perteikia kalbančiojo santykį su pavadinamu daiktu ar reiškiniu ir sukelia tam tikrą emocinę pašnekovo reakciją. Reikšmės emocinio komponento pagrindas – teigiamas ar neigiamas pavadinamų dalykų vertinimas. Kalboje yra nemažai žodžių, kuriuose emociniai atspalviai neatskiriamai susiję su pavadinamu dalyku: *žygdarbis*, *šlovė* (teigiamas vertinimas), *kuinas*, *žioplys* (neigiamas vertinimas). Emocinės-ekspresinės konotacijos išgalių nemaža esama žodžių daryboje, pavyzdžiui: *uogelė*, *mamulytė*, *dobilėlis* (teigiamas vertinimas), *pilvūzas*, *prašeiva* (neigiamas vertinimas). Kiti žodžiai vertinamąjį atspalvį įgyja, o kartais jo pobūdį pakeičia tik tam tikrame kontekste.

Juozas Pikčilingis „Lietuvių kalbos stilistikos“ antrame tome (1975) rašo apie emocinę-ekspresinę leksiką, kurios aptariami žodžiai (deminutyvai, emociniai nominaciniai žodžiai) priskiriami ir emocinei leksikai (tiksliau – deminutyvams ir emocijų įvardijamajai leksikai). Emocinė-ekspresinė konotacija randama vieno kurio stiliaus, pvz., šnekamojo, publicistinio viduje. Ji taip pat būdinga augmentatyvams ir kt. Žodžiai, turintys psichologinės kalbančiojo būsenos žymių ir signalizuoja, ar kalbantysis nusiteikęs teigiamai ar neigiamai (žr. Pikčilingis 1975: 17–19). Emocinis-ekspresinis žodžio atspalvis susijęs su žodžio gebėjimu veikti mūsų jausmus, sukelti mumyse vienas ar kitas emocijas. Kai mes apibrėžiame emocinį-ekspresinį žodžio atspalvį, turime galvoje tuos jausmus, kuriuos mums tas žodis perteikia arba mums sukelia. Minėtasis emocinis-ekspresinis elementas esti įvairaus stiprumo: čia jis vos vos juntamas, čia toks ryškus, jog sudaro antrąją reikšmę arba yra šiaip jau viena iš leksinių jo reikšmių (žr. Pikčilingis 2010: 211).

Violeta Černiutė straipsnyje „Šnekamosios kalbos ir emocinės-ekspresinės leksikos apibūdinimo problemos“ (2000) rašo apie žodžius, turinčius pažymą *šnek.*, ir apie emocinę-

ekspresinę leksiką, kuriai DŽ žymėti vartojami sutrumpinimai *euf., fam., iron., juok., menk., mžb., niek., vulg.* (žr. Černiutė 2000: 160–164).

Kalbos aksiologijos tyrinėtojų nurodoma, kad kalbos vertinimo formavimas priklauso nuo faktų: socialinio-kultūrinio pasaulio matymo, kalbos mokėjimo, istorijos ir mokslo, psichologijos, įpročių, teksto supratimo. Kalboje atsispindintis vertinimas parodo, kaip objektas suprantamas: jis vertingas, neigiamas ar neutralus, o autoriaus nuomonė formuoja skaitytojų nuomonę (žr. Klečko 2002: 85).

Kalbos vertinimas susijęs su vertintojo interesais, emocine būkle, jo noru išskirti tam tikrus dalykus, paveikti klausytoją (žr. Savininkina 1987; Fominina 1996).

Emocinei leksikai, kaip sakyta, priklauso ir deminutyvai. **Deminutyvais** vadinami mažybinės, maloninės ir apskritai emocinės reikšmės žodžiai, padaryti su specialiomis priesagomis (žr. KTŽ 1990: 46). Jų tyrinėtoja Jurgita Macienė knygoje „Deminutyvų stilistika“ (Šiauliai, 2005) analizuoja deminutyvų pavyzdžius, surinktus iš VDU Kompiuterinės lingvistikos centro tekstyno, tautosakos, grožinės literatūros, publicistikos tekstų, „Lietuvių kalbos žodyno“ VIII ir XV tomų, Šiaulių universiteto dialektologijos centro spaudai rengiamo Joniškio šnektų žodyno kartotekos, užrašytus iš televizijos, radijo laidų, žmonių pokalbių. Pradžioje aptariami deminutyvų tyrimo aspektai (darybos, vartojimo tyrimai, kitų kalbų deminutyvų tyrimai). Atskirai aprašoma daiktavardžių, būdvardžių ir skaitvardžių deminutyvų stilistika. Taip pat aptariami deminutyvai metakalbiniuose komentaruose. Baigiamosiose išvadose knygos autorė teigia, kad „lietuvių kalbos deminutyvai yra įvairių stilistikos mokslo krypčių tyrinėjimo objektas. Kalbos vienetų stilistikos požiūris padėjo deminutyvus išryškinti kaip darybinius sinonimus, tirti jų tarpusavio konkurenciją ir konkurenciją su nedeminutyvais. Deminutyvų gausumas, emociingumas, lietuviškumas yra tos ypatybės, kurios atspindi tam tikrą lietuvių tautos charakterio savitumą“ (žr. Macienė 2005: 115).

Deminutyvų daryba aptariama „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ (Vilnius, 1997) (toliau darbe DLKG). Skyrelyje „Deminutyvai (mažybiniai daiktavardžiai)“ yra rašoma, kad „lietuvių kalba pasižymi dideliu deminutyvų gausumu ir jų darybos įvairumu“ (DLKG 1997: 87).

Magistro darbe aptariamos mažybinių maloninių daiktavardžių priesagos, priesagų junginiai, pateikiama pavyzdžių, jie analizuojami. Skyrelyje apie būdvardžius „Priesagų ir galūnių vediniai“ aptariami deminutyviniai būdvardžiai (DLKG 1997: 192–197).

Daiktavardžių ir būdvardžių deminutyvines priesagas, jų darumą, vartojimą, deminutyvų reikšmes yra aptarę ir kiti autoriai: A. Gudavičius „Etnolingvistikoje“ (žr. Gudavičius 2000: 127, 136–139, 141, 144–147; Gudavičius 2009: 148–157), „Gretinamojoje semantikoje“

(žr. Gudavičius 2007: 84–85), Evalda Jakaitienė, Adelė Laigonaitė, Aldona Paulauskienė „Lietuvių kalbos morfologijoje“ (žr. Jakaitienė ir kt. 1976: 262, 265), A. Paulauskienė „Lietuvių kalbos morfologijoje“ (žr. Paulauskienė 1994: 65–66, 185–186), LKG I (1965: 235–288), Stasys Keinys „Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryboje“ (1999: 51–53). Šiuose tyrinėjimuose galima rasti informacijos apie tai, iš kurios giminės, kokių pamatinių žodžių yra sudaromi deminutyvai, analizuojamos iš darybos atsirandančios reikšmės. Kadangi deminutyvai yra priesaginiai vediniai, jie turi darybos reikšmę. Paprastai ta reikšmė nusakoma kaip mažumas arba malonumas (arba abu požymiai kartu), kartais net menkumas (prastumas, skurdumas, niekinimas) (LKG I 1965: 253–288).

Apibendrinant minėtus emocinės leksikos tyrinėjimus galima pasakyti, kad iš emocinei leksikai skirtinų žodžių vienetų bene daugiausiai ištyrinėti deminutyvai. Ta sritis (išskyrus deminutyvus) tebelaukia išsamių tyrimų. Kalboje atsiranda pačių įvairiausių reikšmių niuansų, kontekstas leidžia įžiūrėti / išryškina teigiamą arba neigiamą vertinimą.

2. RAŠYTOJŲ KŪRYBOS SAVITUMAS

2.1. Lauros Sintijos Černiauskaitės kūryba

Laura Sintija Černiauskaitė (g. 1976 m. Vilniuje) – prozininkė, dramaturgė. 1994 m. baigė Vilniaus Senvagės vidurinę mokyklą. Lietuvos muzikos akademijoje studijavo TV režisieriaus specialybę, bet studijas nutraukė. Šiuo metu Vilniaus universitete studijuoja lietuvių filologiją.

Černiauskaitės prozos stilistika artima aukštojo modernizmo estetikai, jos meninės kalbos metaforiškumas suteikia vaizduojamai tikrovei magiškos prasmės. Su rašytojų tematikos ir stilistikos skirtumais galima tiesiogiai sieti ir emocinės leksikos savitumus. Kūriniuose dominuoja subtilios šeimos gyvenimo, moters ir vyro santykių bei merginos tapsmas moterimi temos. Kūriniai pasižymi dideliu psichologiniu pastabumu, žaisminga ironija ir švelniu erotiškumu. Tekstuose siekiama perteikti sudėtingus, sunkiai derinamus žmonių tarpusavio santykius, stengiamasi atskleisti subtilius išgyvenimus ir parodyti vidines žmonių transformacijas.

Praėjusio amžiaus pradžioje prancūzų poetas Paulis Valéry, beje, nemėgęs romanų, taikliai konstatavo romaniškumo esmę. Anot jo, romanistas sugalvoja personažus, apibrėžia laiką ir vietą, išdėsto įvykius, susiedamas juos stipresniais ar silpnesniais priežastingumo ryšiais. Prie šio apibūdinimo dar galima būtų pridurti, kad klasikiniame romane pageidautini, o gal netgi ir privalomi, trys pagrindiniai įvykių sekos momentai: užuomazga, kulminacija ir atomazga. Tačiau L. S. Černiauskaitė entuziastingai prieštarauja tradicijai ir griaua visas nustatytas normas. Jos romane skaitytojas ras ryškius personažus ir ne tokią ryškią, bet gana nuoseklią siužeto liniją (žr. Černiauskaitė D. 2006).

Trumpa romano „Kvėpavimas į marmurą“ charakteristika. „Kvėpavimas į marmurą“ – būtent šią, ketvirtąją, 2006 metais išleistą Lauros Sintijos Černiauskaitės knygą, (tai pirmasis rašytojos romanas) įvertino Europos Komisija. "Kvėpavimas į marmurą" romanas apie žmonių ryšių (vyro ir moters, tėvų ir vaikų) variacijas, apie šių ryšių mezgimą, trūkinėjimą ir sąmoningą nutraukimą. Visi personažai jaučia neišvengiamos vienatvės baimę ir ilgisi ištikimo, tikro, nenutrūkstamo ryšio. Visa tai tarsi seniai žinoma ir daug sykių girdėta. Bet papasakota dar kartą netikėtai, nenuobodžiai, nebanaliai ir neschematiškai.

Marmuras yra ne tik gyvenimiškos, bet ir pomirtinės prabangos simbolis. Lauros Sintijos Černiauskaitės kūrinys taip pat kalba apie tą prabangą, kurią kiekvienam visuomenės nariui, net pačiam vargiausiam, suteikia žmogiškoji egzistencija. Autorės kūryboje egzistencija neapsiriboja vien žemiškąja realybe, taigi marmuro įvaizdis šiuo atveju ne tik atspindi šaltą ir

nebesužadžiamą anapusbės esatį, bet ir liudija trapios gyvybės stebuklą šiapus, kai akmuo sušildomas žmogaus kvėpavimo ir atgyja mitai, kuriuose iš negyvos materijos sukuriamas alsuojantis, šiltas pasaulis.

"Kvėpavimas į marmurą" iš esmės nėra romanas. Ir, tiesą pasakius, tai ne minusas knygai gražių lyrinių impresijų vėriniui, kur gaivališka erdvės poetika neretai pasiglemžia trapios siužeto vyksmą ir pačius personažus. Šiam gaivališkumui paklūsta ir būties dichotomijos (šiapusanapus), ir laiko dimensijos, kurios reikiam skaitytojui šiame romane gali pasirodyti ne visai nuoseklios ir pagrįstos. Bet "Kvėpavimo į marmurą" poetinė įtaiga tokia stipri, kad šie nenuoseklumai retai pastebimi. Arba skaitytojas jaunai prozininkei tiesiog atleidžia. Tiesą pasakius, kas per pasaulio bamba yra tas siužetas, kad dėl jo galuotumeisi!.. "Kvėpavimas į marmurą" pasižymi ir gaivalinga poetine (ne idėjine) struktūra. Savita teksto kompozicija, suskirstymas į skyrius ir tų skyrių įvardijimas. Skyriuose "Spąstai", "Aukos", "Namai" randame stambiajai prozai būdingų požymių įvykių seką, bandymą juos pagrįsti (pasakojamų įvykių analizė sunkiai įmanoma dėl specifinio lyrinio knygos pobūdžio), o skyriuose "Olos", "Trečias", "Daug šilko plaukuose ir visur" matome nedrąsų personažų bandymą įsiterpti į pasakotojos kuriamą realybę, galbūt net pasipriešinti jai, "iškristi" iš jos. Ši knyga apie skaudžią vienvėdės dramą, vyro ir moters santykius, apie ilgęsi to, ko žmogus žmogui negali suteikti, apie neišnaudotą artumą, apie širdies švelnumą ir naštą, apskritai, apie gyvenimą.

„Kvėpavimas į marmurą“ – tai jaunos moters Izabelės ir jos šeimos istorija, jaunos šeimos, įsivaikinusios šešiametį berniuką, kuris nesugeba įleisti šaknų šeimoje ir nužudo savo sergantį įbrolį. Tai romantinė baladė su trilerio siužetu, gili psichologinė moters sielos analizė, tai knyga, kurioje daug stiprių jausmų. Rašytoja apie savo romaną sako: „jo (romano) personažai lengvai atpažįstami, kaip ir autorė, – truputį užstrigę praėjusiame šimtmetyje. Vieni jų žudo, kiti miršta, o likę gyventi pučią šiltą kvapą į stingdančius pirštus“.

Lauros Sintijos Černiauskaitės kūryba yra pelniusi nemažai premijų ir patenka į pastarųjų metų geriausių knygų dešimtukus.

2.2. Romualdo Granausko kūryba

Prozininkas, dramaturgas ir eseistas Romualdas Granauskas gimė 1939 m. balandžio 18 d. Mažeikiuose. Jis yra regioninis autorius, visa jo kūryba nuspalvinta žemaitiško kolorito. Tradiciškai Prūsija ir Žemaitija laikoma išminties kraštu, o R. Granauskas yra savotiškas šio krašto nykstančios senosios kultūros metraštininkas (<http://www.rasyk.lt/index.php/fuseaction,writers.view;id,208>).

R. Granauskas yra menininkas dviem veidais – ir archajiškas, ir modernus. Pagal kūrybinių tematiką Granauskas būtų tradiciškiausias lietuvių kaimiškosios prozos kūrėjas. Granausko kūrybinių kalboje atsispindi žemaičių šnektos intonacijos, veikėjų paveikslai pasižymi ryškiu žemaitišku charakteriu. Esminis veikėjo tipas – pagyvenęs žmogus. Rašytojas sukūrė paminklą nykstančiam senajam kaimui, atskleidė agrarinės kultūros esmę, užčiuopė giliausias jos šaknis (žr. <http://www.rasyk.lt/index.php/fuseaction,writers.view;id,208>). Rašytojo meninis pasaulis kartais vadinamas *magiškuoju*. Siužetas yra realus, tačiau dėmesys sutelkiamas į žmogaus dvasinį pasaulį. Rašytojo meninės vaizduotės esmė – kolektyvinės atminties pradai žmoguje. Jo kūrybai būdingi pastovūs gamtos ir buities vaizdai: kiemas, šulinys, medis, paukštis, saulėlydis – visa tai, kas amžina šalia žmogaus. Šie archetipiniai vaizdai tampa prasmingomis metaforomis, būties simboliais. Ties jais susikaupusi kūrybinė sąmonė vengia nereikalingų žodžių, kūrinys daug kas pasakoma užuominomis. Veikėjai mažai kalba, labiau už žodžius juos sieja bendri darbai ir daiktai, o giliausi jų santykiai skleidžiasi tiesiog tyloje. Tylinti būtis išryškina kūrybos archetipinę esmę. Toks susikaupimas stabdo veiksmą, skaitytojo dėmesį kreipia į metaforišką vaizdų sistemą. Tai – poetinės kalbos ypatybės prozoje, moderniosios literatūros požymiai. (žr. <http://www.rasyk.lt/index.php/fuseaction,writers.view;id,208>).

Jo tekstas prisotintas tropų, pasakotojo raiškai būdingas oracinis tonas, o personažų – natūrali kalbėsena. Granauskas pamėgo vadinamąją triadą: 3 vienaarūšės sakinio dalys, 3 vienaarūšiai sakiniai, trinaris laipsniavimas. Tai suteikia tekstui tam tikrą emocinę nuotaiką. Tekste svarbios visos detalės, žodžiai, gestai, iškalbi tyla – taip kuriamas visur esantis reikšmių laukas, bylojantis apie Granausko prozos žmogaus turtingą organišką būtį (žr. LLE 2001: 162).

Trumpa romano „Kenotafas“ charakteristika. Granausko romaną „Kenotafas“ anotacijoje įvardijamas kaip „žodžio paminklas“. Ši reikšmė tinka ne tik pačiai kūrinio temai (sudėtingų pokario mokytojų likimų vaizdavimui), ji atveria ir kūrinio potekstes – numanomas interpretacijas. Romanas rašytas tarsi destruktivios ir konstruktyvios žodžio galios ir funkcijos, įtakos tekstui ir žmogaus likimui, gyvenimo ir kūrybos prasmės patikrinimas. „Kenotafas“ tekstą kuria itin paprasti, rupūs, tarmiškosios frazeologijos veikiami žodžiai, tačiau jais aprašomos

situacijos – nekasdieniškos, galima sakyti, metafizinės, atveriančios būties klausimus, į kuriuos atsakoma ne žodžiais, o pačia būtimi. Tai pabrėžia autoriaus pasitelkta žmogaus ir medžio paralelė (romane medžiui pavadinti nuolat vartojami deminutyvai) (žr. Šerelytė 2005: 144).

Granauskas gali ir moka kurti visaip, todėl nederėtų meninio sumanymo specifiskumo tapatinti su autoriaus Žodžio stilistiniu nuovargiu. Tragiškos, pirmąjį Lietuvos pokario dešimtmetį simboliškai apibendrinančios gyvenimo medžiagos pateikimo būdas „Kenotafo“ paprasčiausiai kitoks – nebedangstant jos „meninėmis priemonėmis“, o atvirai, dokumentiškai susiejant ją su savo likimu. Juk Granauskas demonstruoja ne tik tai kūrybinės „virtuvės“ ar „laboratorijos“ užkulisius, dažniausiai skaitytojams nematomus, bet svarbiausia – išreiškia emocinį santykį su savo personažais.

„Kenotafo“ iš pirmo žvilgsnio pabirus, „be ryšio“, epizodus bei poskyrius jungia toji absoliuti sielos klausa, „kai kitas žmogus tyli, o tu girdi, apie ką jis tyli“ (p. 20).

3. L. S. ČERNIAUSKAITĖS ROMANO „KVĖPAVIMAS Į MARMURĄ“ EMOCINĖS LEKSIKOS VARTOJIMAS

3.1. Daiktavardžių deminutyvų semantinės grupės

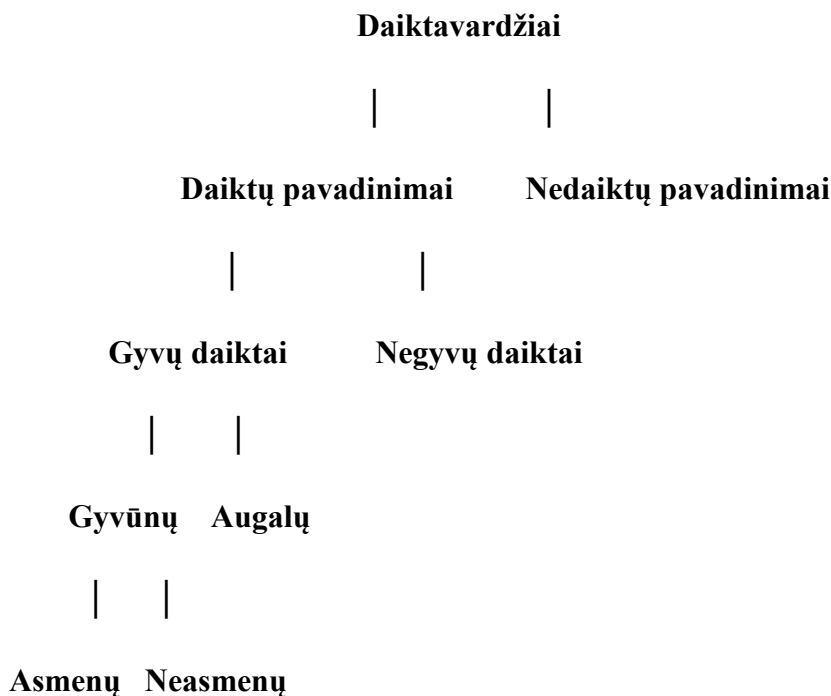
Lietuvių kalbos daiktavardžių deminutyvai, kaip ir jų pamatiniai žodžiai, yra labai įvairios semantikos (žr. Macienė 2005: 35). Lietuvių kalbininkai nuo seno domisi deminutyvais. Analizuojama jų kilmė, raida, paplitimas ir t. t. „Lietuvių kalbos gramatikos“ (1965) pirmame tome aptariami daiktavardžių ir būdvardžių deminutyvai. „[...] deminutyvų terminas čia suprantamas pačia plačiaja prasme ir apima ne tik mažumą ir malonumą žyminčius žodžius bei formas, bet ir tai, kas kartais atskirai yra vadinama amplifikatyvais (augmentatyvais) ir pejoratyvais (deterioratyvais). Amplifikatyvų (didinamųjų darinių) ir pejoratyvų (menkinamųjų darinių) lietuvių kalboje yra palyginti nedaug, be to, jų daryba yra labai glaudžiai susijusi su tikrųjų deminutyvų daryba [...]“ (LKG I 1965: 253).

Panašiai ir Vincas Urbutis knygoje „Žodžių darybos teorija“ (1978) rašo, kad iš daiktavardžio darybos kategorijų labai ryškią modifikacinę reikšmę turi deminutyvai ir (augmentatyvai): dariniu reiškiamą sąvoką čia visada lieka pradinės sąvokos rėmuose, tik skiriasi pridėtinu kvantitatyviniu (mažybės ar didybės), kvaliatyviniu (paprastai malonybės ar menkybės) ar iš sykio kvantatyviniu ir kvaliatyviniu požymiu (Urbutis 1978; 168).

Semantiniai laukai yra „atspindys realaus ir įsivaizduojamo pasaulio, kuriame daiktai, reiškiniai, savybės taip pat yra susijusios įvairiaisiais ryšiais ir sudaro tam tikras sąlygiškas vienas nuo kitų atskirtas erdves ar teritorijas“ (Gudavičius 2007: 117). Taip pat semantinį lauką sudaro žodžiai, kuriuos jungia bent vienas bendras jų reikšmės požymis. Tas požymis dažniausiai ekstralingvistinis: bendra daiktinė atmosfera, bendra paskirtis, funkcija, kurią atlieka tais žodžiais pavadinti tikrovės dalykai ir t. t. (Jakaitienė 1980: 29). Klasifikuojant daiktavardžių deminutyvus į semantines grupes, atsižvelgiama į daiktą pačia plačiaja prasme, t. y. ta prasme, kad daikto sąvoka nesutinka su tikrovės daikto sąvoka, kad ji yra gerokai platesnė. Pirmiausia atsižvelgiant į tai, kokio pobūdžio dalykas yra pavadinamas, daiktavardžiai skirstomi į konkrečiuosius ir abstrakčiuosius. Taigi čia skiriami daiktų ir nedaiktų pavadinimai, remiantis *konkretumo / abstraktumo* priešprieša (žr. Paulauskienė 1994: 60).

Skirstant daiktavardžių deminutyvus į semantines grupes, pasinaudota A. Paulauskienės (1994) pateikta daiktavardžių klasifikacija. Pirmiausia visi vardai skirstomi į dvi klases – metaženklius (ne daiktų pavadinimus) ir daiktų (objektų) pavadinimus. Ši semantinė priešprieša sutampa su *konkretu / abstraktu* priešprieša: daiktų pavadinimai yra konkretieji daiktavardžiai, o

nedaiktų pavadinimai – abstraktieji. Toliau daiktų pavadinimai gali būti skiriami *gyva / negyva* priešpriešos pagrindu, t. y. *gyvi daiktai / negyvi daiktai*. Gyvi yra gyvūnai ir augalai; gyvūnai yra žmonės (asmenys) ir neasmenys (įvairūs gyviai). A. Paulauskienė (1994: 61) pateikia tokią semantinės daiktavardžių semantinių grupių schemą:

1 pav. A. Paulauskienės semantinės daiktavardžių klasifikacijos schema

L. S. Černiauskaitės romane „Kvėpavimas į marmurą“ rasti deminutyvai priklauso daiktų (objektų) semantinėms grupėms (žr. 1 priedą).

Semantinė daiktavardžių klasifikacija gali būti ir smulkesnė (žr. 2 priedą). Dėl deminutyvinių daiktavardžių gausumo ir įvairumo jų skirstymas į semantines grupes gana sudėtingas. Į semantines grupes deminutyvai skirstomi pagal tas reikšmes, kuriomis yra vartojami tekste: tai gali būti ir pagrindinės, ir nepagrindinės reikšmės, svarbu, kad toks vartojimas yra patvirtintas tekstyno¹ (žr. Macienė 2005: 35–36).

Šiame magistro darbe yra aptariamos žmogų, jo aplinką charakterizuojančios daiktavardžių deminutyvų grupės:

- Augalų, jų dalių pavadinimai;
- Bendresnieji asmenų (žmonių) pavadinimai;
- Giminytės ryšių pavadinimai;
- Žmonių pagal profesiją, socialinį statusą (visuomeninę padėtį) pavadinimai;
- Žmogaus kūno dalių pavadinimai;

- Drabužių, apavo, papuošalų, žaislų ir kt. pavadinimai;
- Namų aplinkos realijų pavadinimai ir kt.

Černiauskaitės romane gausu mažybinių maloninių žodžių formų. Tačiau didelė dalis šių grupių deminutyvų neturi ryškaus ekspresyvumo bei emociingumo atspalvio. Dažnai jie pažymi tik augalo, gyvūno, žmogaus ar daikto mažumą, jaunumą. Pirmiausia skiriamos dvi pagrindinės grupės – *daiktų pavadinimai* ir *nedaiktų pavadinimai*. Šiuo atveju mums aktualesnė yra *daiktų pavadinimų* grupė (žr. 1 priedą), kuri dar skaidoma į *gyvus daiktus* (1) ir *negyvus daiktus* (2) pavadinančių deminutyvų pogrupius.

1. Iš 126 deminutyvų rastų romane *gyvų daiktų* grupėms priklauso 45 deminutyvai išrinkti iš romano „Kvėpavimas į marmurą“ (žr. 1 priedą).

1.1. Grupėje Augalai, jų dalių pavadinimai deminutyvai sudaryti su priesaga *-elis, -ė*. Jie pažymi kokį nors augalą, bendrą augalų pavadinimą ar kokią nors augalo dalį: *kai po keleto dienų tarp liepos lapelių kyštelėjo stirnos snukutis, Ilja pravirko – iš pradžių tyliai ir skaudžiai, po to – vis garsiau (131)*; šiame sakinyje įvardijama medžio dalis *lapelis*. *Atrodė beveik nepasikeitęs, kaulėtais, ligos išgalastais bruožais – kaip blyški žolelė, tik dabar jiedu buvo vienodo ūgio (16)*; <...> *šieno nebuvo daug, gal net pernykštis, bet prieblandoje sausi stiebeliai spragsėjo kaip gyvo (15)*; pastaruoju atveju yra įvardijama augalo dalis *stiebelis*.

1.2. Gyvūnai, jų kūno dalių pavadinimai. Šiai grupei priklauso gyvūnų, jų kūno dalių pavadinimai: *žiūrėjo į lubas blausiu ką tik nubudusio vaiko žvilgsniu, bet jame nė iš tolo nesivaideno elniukai (181)*; *vieną popietę ji atnešė skarelėje pūkuotą, baltą kaip ėriukas šunyį ir atsargiai nuleido priemenėje ant grindų (168)*; *jos naivios akys ir jaukus, lyg smulkiais lapeliais nubertas kailiukas (130)*.

1.2.1. Bendresnieji asmenų (žmonių) pavadinimai: *rudenį vaikinuką pašaukė į tarybinę armiją, ir jis dingo iš jos atminties (53)*; – *Kiek tau metų sukanka, vaikelį? (69)*; <...> *kur po tapetais šiušia tarakonai ir pro miegus cypauja čigoniukai (111)*. Šios semantinės grupės deminutyvais pavadinami žmonės pagal lytį arba amžių: *vaikinas*, *suaugęs*, *jaunas nevedęs vyras*, *jaunikaitis* (DŽ 903) – šiuo atveju tinka jaunikaičio reikšmė, nes tai buvo šaukiamas į armiją berniukas (kontekstas); *vaikelis* šiuo atveju berniukas – šis deminutyvas nusako amžių.

1.2.2. Giminystės ryšių pavadinimai. Šios grupės asmenys gali būti susieti giminystės ryšiais, o patys deminutyvai vartojami perkeltine reikšme – giminystės pavadinimai taikomi visai ne giminaičiams: – *Tėveli, – riktelėjo Gailius pro langą. – Tėveli!..(75)*. Šiuo atveju daiktavardžių deminutyvas parodo giminystės ryšius, nes sūnus kviečia tėvą.

1.2.3. Žmonių pagal profesiją, socialinį statusą (visuomeninę padėtį) pavadinimai. Šios grupės deminutyvų romane rastas vos vienas ir jis vartojamas pagal profesiją: – *Ilja, tuoj pat išsitrauki iš burnos vinį ir atiduodi man, – paliepė auklytė* (24). Pastarasis daiktavardžių deminutyvas *auklytė* reiškia ne kiek malonų auklėtojas pavadinimą, o tiesiog nustatytą normą, kaip į ją kreiptis.

1.2.4. Žmogaus kūno dalių pavadinimų grupė yra ypač gausi (19 deminutyvų), tačiau tas pats deminutyvas romane pasikartoja daugiau nei kartą skirtinguose puslapiuose (pvz., *rainelė* pavartota 5 kartus). Šiais deminutyvais charakterizuojama veikėjų išorė, tačiau L. S. Černiauskaitė nesistengia perteikti vien tik įsimintiną žmogaus išorės bruožą, svarbu ir dvasinė būseną: *kumštelyje jis kažką laikė* (23); <...> *išlėks kažin kur nešamas žvilgsnio, o kūnelis sudžius ir sutrupės* (75); *netrukus mergaitė ėmė markstyti ir užsnūdo, įsikniaubusi nosiukę Izabelei į petį* (181); <...> *iš pravirų lūpų kaip voratinklis driekėsi skaidri seilė, sudrėkę plaukučiai prilipę prie pagalvės* (57); *į kumštį sugniaužtas jo delniukas vos prasivėrė – šalta ir tuščia našlaičio taurė* (38).

2. Antrasis *daiktų pavadinimų* pogrupis yra *negyvi daiktai*, jam priklauso 81 mažybinis maloninis deminutyvas. Šią grupę sudaro šešios smulkesnės grupelės: *drabužių, apavo, papuošalų, žaislų pavadinimai, namų aplinkos realijų pavadinimai, gamtos kūnų ir įvairių reiškinių pavadinimai* ir kt. Šios grupės deminutyvai apibūdina žmogaus aplinką, tai, kas žmogui yra artima, pažįstama.

2.1. Drabužių, apavo, papuošalų, žaislų pavadinimai – deminutyvai, kurie apibūdina žmogaus išorę: *Izabelė nusitraukdavo per galvą seną medvilninę suknelę ir laikydamsi nuo krūmų krentančio šešėlio pasinerdavo į upę* (68); *gražuolės, apraizgiusios raudoną poršę kaip kaspinėliai dovaną* (9); *vieną popietę ji atnešę skarelėje baltą kaip ėriukas šunyti ir atsargiai padėjo priemenėje ant grindų* (168); <...> *ir iš jos prasagstyto palto lyg seselės chalitas švysčioja baltas megztukas* (36); <...> *blyški dėmė išplito ant stalo ir pasipylė ant jo kelnyčių* (55). *Suknelė, skarelė* taip pat gali būti vartojami ne kaip deminutyvai, nes „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (2000) prie šių žodžių nėra jokių malonumą nurodančių pažymų: *suknelė* ‘moteriškas drabužis (liemenė ir sijonas išvien)’ (DŽ 758); *skarelė* ‘skraistė moterims galvai, pečiams gaubti’ (DŽ 699). Visi šios grupės deminutyvai romane turi maloninę reikšmę.

2.2. Erdvės objektų pavadinimai – deminutyvai susiję su žmogaus namų aplinka, jų romane rasta 25: *laikydamsis miško patraukė aplinkui, prie pamiškėje teberiogsančio apleisto tvartelio* (15); *o pati aplakstydavo eglyną iki tiltelio, kartais net iki kaimo* (51); <...> *vaikis*

užtrenkė dureles ir mąsliai nudyrimo Kurpiškių keliuku (116); tarp kamienų plykstelėjo ežeriukas (192); tvartelis atstojo sandėliuką, o garduose leido kaimynams susikrauti šieną – vis tiek juk stovėjo tušti (15). Dauguma deminutyvų romane pavartota ne po vieną kartą, pvz., *tvartelis* – 11 kartų, *keliukas*, *akmenukas*, *durelės* – po 5 kartus. Daugiausia deminutyvų susiję su aplink namą esančiomis realijomis (pvz.: *tvartelis*, *ežeriukas*, *keliukas* ir kt.) (žr. 2 priedą).

2.3. Ivairūs namų apyvokos daiktų pavadinimai – tai daiktai, kurie reikalingi žmogaus buityje: *puodelis* *boluoja kavos tirščiuose ant kilimo lyg maža kaukolė (82); o dirbtuvėje, apšviestas sieninės lempelės, sėdėjo jos tėvas (54); jis apsalo, nurijo tąsias seiles ir sugniaužė kelnių kišenėje peiliuką (10); veidrodėlio, apvalaus pudrinės veidrodėlio, kurį moterys pasiima į kelionę, ji niekur nerado (200); <...> Ilja su dirbtinės odos kuprinėle ant pečių nusileido į kiemą (37).* Kai kurie rasti deminutyvai (pvz.: *peiliukas*, *puodelis*, *veidrodėlis* ir kt.) bendrinėje kalboje vartojami ne kaip deminutyvai (DŽ 535, 629, 917). Deminutyvas *peiliukas* yra pavartotas 7 kartus, romane kalbama apie kišeninį peiliuką, kuriuo buvo grasinama, taigi jis turi šiek tiek ironišką, menkinamąją reikšmę.

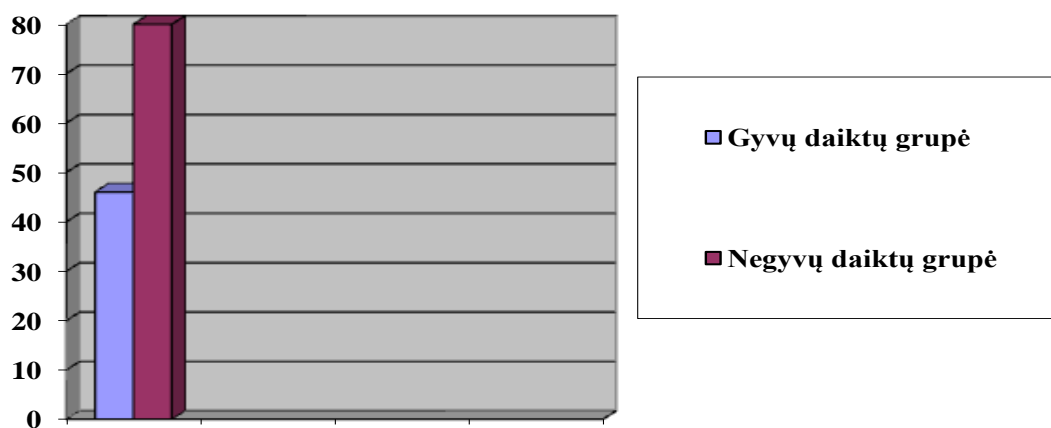
2.4. Mityba, maisto produktų pavadinimai – deminutyvai, susiję su maistu. Romane toks rastas vos vienas: *gėrė kisielių su Pranciškos įdėtais kūčiukais, paskui – mėtų arbatą su Izabelės keptu morkų pyragu (180).* Mažybinių maloninių daiktavardžių deminutyvai sustiprina vieną ar kitą pasakymą, kuriuo norima patikslinti, perteikti mažumą, smulkumą. Mažybiniai maloniniai žodžiai darybiniais sinonimais laikomi todėl, kad jie priklauso tai pačiai darybos kategorijai ir darybiškai susiję su tos pačios šaknies pamatiniais žodžiais (žr. Vaskelienė 2000: 22–23; Župerka 2001: 37).

2.5. Gamtos kūnų ir įvairių reiškinių pavadinimai. Jų buvo rasta tik 3 ir visi turi malonumo reikšmę: *gėlių darželis aplink trobą užžėlęs, tik saulutės chaotiškai pasklidusios po kiemą (117); žiema chaotiška ir permaininga, nedosni sniego ir šaltuko, jos drėgmė skverbiasi į kaulus kaip sieros rūgštis (38); vienas lengvas, nereiklus kaip vėjelis prisilietimas (38).*

2.6. Abstraktūs deminutyvai – tai deminutyvai, kurie nekonkretūs ar įvardija neapčiuopiamus daiktus: *už tvartelio prasideda eglė, ten mėlynas taškelis šokinėja tarp kamienų (101); pakėlęs galvą nuo kompiuterio, anapus upės svetainės lange jis išvysdavo pilką brūkšnelį (147); jiedu su seniu vienodais žingsneliais nužirgliavo toliau (151); ir nuraudo taip tirštai, kad valandėlei aptemo akyse (9).*

Šios aptartos daiktavardžių deminutyvų semantinės grupės charakterizuoja žmogaus išorę, jo aplinką bei joje esančius daiktus, gyvūnus, augalus ir t. t. Šie deminutyvai pažymi teigiamą

aplinkos vertinimą, dvasinį žmogaus pasaulį, jo emocijas. Daugiausiai deminutyvų vartojama apibūdinti veikėjų aplinkai, t. y. *negyviems daiktams* – 81 deminutyvai, o *gyvus daiktus* (augalus, gyvūnus, žmones ir t. t.) apibūdinančių deminutyvų yra 45 (žr. 1 priedą; 2 pav.).

2 pav. Daiktavardžių deminutyvų semantinės grupės

3.2. Daiktavardžių deminutyvų daryba, reikšmė ir vartojimas

Deminutyvais (lot. *deminutivum* < *deminuo* – sumažinu) vadinami mažiškinės, maloninės ir apskritai emocinės reikšmės žodžiai, padaryti su specialiomis priesagomis (KTŽ 1990: 46). Daiktavardžių deminutyvų daryba, reikšmė ir vartojimas nagrinėjami remiantis Jurgitos Macienės „Deminutyvų stilistika“ (Šiauliai, 2005). Daugiausia skaitytame tekste rastų deminutyvų yra sudaryti iš daiktavardžių (pvz., *adatėlė*, *akmenukas* ir t. t.).

Deminutyvais laikomi priesagų vediniai, padaryti iš daiktavardžių ir žymintys tą patį ar bent tos pačios rūšies dalyką kaip ir pamatinis žodis, tačiau paprastai skirtingo dydžio (dažniausiai – mažesnę, rečiau – didesnę) ar bent taip nusakytą, kad būtų emocinis vertinimas (nuo pasigėrėjimo iki pasibjaurėjimo). Tad šiai kategorijai, be tikrųjų deminutyvų (mažinamųjų vedinių), dar skiriami didinamieji (lot. *augmentativa*, arba *amplificativa*), maloninamieji (lot. *meliorativa*) ir menkinamieji (lot. *peiorativa* arba *deterioativa*) (LKE 1999: 130). Lietuvių kalba pasižymi dideliu deminutyvų ir jų darybos įvairumu. Prireikus tokių vedinių čia gali būti pasidaroma kone iš kiekvieno daiktavardžio ir paprastai ne tik su kuria nors viena, bet su keliomis priesagomis (DLKG 1997: 87).

Iš viso žinoma apie 80 deminutyvų darybos priesagų (daugumas iš jų, beje, yra vien tarminės, siaurai tepažįstamos, dažnai ir nedarios). Daugiau negu pusė tekstuose (pirmiausia grožinės literatūros) vartojamų deminutyvų turi formantą *-elis*, *-ė* / *-ėlis*, *-ė*. Variantas *-elis*, *-ė* (triskiemeniuose deminutyvuose) maždaug dvigubai dažnesnis už *-ėlis*, *-ė* (daugiau skiemenų turinčiuose deminutyvuose). Toliau pagal darumą rikiuojasi formantai *-(i)ukas*, *-ė*, *-(i)utis*, *-ė*, *-aitis*, *-ė*, *-ulis*, *-ė* ir kt. (LKE 1999: 130; DLKG 1997: 88–94). Černiauskaitės romane „Kvėpavimas į marmurą“ daiktavardžių deminutyvų rasta 126. Deminutyvai sudaryti su šešiomis skirtingomis *-elis*, *-ė*, *-ėlis*, *-ė*, *-(i)ukas*, *-ė*, *-utis*, *-ė*, *-ytė*, *-is*, *-(i)ūkštis* priesagomis, tai būdinga ne tik Černiauskaitei, bet ir apskritai daiktavardžių deminutyvų darybai (žr. 3 priedą). Dariausia romano daiktavardžių deminutyvų priesaga yra *-elis*, *-ė*. Antra pagal darumą *-(i)ukas*, *-ė*, toliau vartojamos *-ėlis*, *-ė*, *-utis*, *-ė*, *-ytė*, *-is* ir *-(i)ūkštis*:

Priesagos *-elis*, *-ė* deminutyvai: *balselis*, *būrelis*, *durelės*, *kampelis*, *kumštelis*, *kūnelis*, *langelis*, *namelis*, *paršelis*, *salelė*, *skarelė*, *sparnelis*, *stalelis*, *stogelis*, *taurelė*, *tėvelis*, *tiltelis*, *tvartelis*, *vaikelis*, *vėjelis*, *zuikelis*, *žaidželė*, *žvėrelis* ir t. t. Priesagos *-elis*, *-ė* deminutyvai priklauso abiem semantinėms grupėms (*gyvų daiktų ir negyvų daiktų pavadinimams*), taigi ir atstovauja įvairiems pogrupiams (*erdvės objektų pavadinimams*, *namų apyvokos daiktų pavadinimams*, *gyvūnų ir jų dalių pavadinimams*, *giminystės ryšių pavadinimams* ir t. t.).

Priesagos -(i)ukas, -ė deminutyvai – tai antra pagal darumą priesaga romane: *akmenukas, angliukas, čigoniukas, delniukas, elniukas, ežeriukas, kailiukas, kambariukas, kiauniukas, keliukas, kūčiukas, lapiukas, peiliukas, putpeliukas, nosiukė, sandėliukas, šaltukas, valandžiukė* ir t. t. Priesagos -(i)ukas, -ė deminutyvai taip pat atstovauja abiems semantinėms grupėms, vartojami gyvūnams ir jų dalims pavadinti, erdvės objektams apibūdinti, asmenims pavadinti, abstraktiems daiktams reikšti ir pan.

Priesagos -ėlis, -ė deminutyvai: *adatėlė, apgamėlis, dirbtuvėlė, drabužėliai, grandinėlė, gumulėlis, figūrėlė, kaspinėlis, karūnėlė, kilimėlis, kuprinėlė, lopinėlis, marškinėliai, ryšulėlis, sijonėlis, skyvytėlis, veidrodėlis, valandėlė*. Dauguma šios priesagos deminutyvų priklauso *negyvų daiktų pavadinimų* grupei, išskyrus vieną (*apgamėlis*), kuris priskiriamas *gyvų daiktų* grupei ir apibūdina žmogaus kūno dalį.

Priesagos -utis, -ė deminutyvai: *akutė, eilutė, duobutė, kamputis, snukutis, lemputė, plaukutis, rankutė, saulutė, skylutė, žėrutis*. Šios priesagos deminutyvai apibūdina abiejų semantinių grupių daiktus: gyvus (*akutė, snukutis, rankutė*) ir negyvus (*lemputė, saulutė, žėrutis*).

Priesagos -ytė, -ė deminutyvai romane rasti 4: *auklytė, dalelytė, kelnytės, šunytis*. Du deminutyvai su šia priesaga atstovauja *gyvų daiktų* grupei – *auklytė* ir *šunytis*, o kiti du deminutyvai *negyvų daiktų* grupei – *dalelytė* ir *kelnytės*.

Priesagos -(i)ūkštis deminutyvų romane rasta vos 3: *elniūkštis, šuniūkštis, žvėriūkštis*. Visi priesagos -(i)ūkštis deminutyvai priklauso *gyvų daiktų* grupei, tiksliau pavadina gyvūnus.

„Lietuvių kalbos gramatikoje“ (I 1965) ir „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ (1996) yra skiriamos šešios daiktavardžių deminutyvų darybos reikšmės: *mažumo, malonumo, mažumo ir malonumo, menkumo, didumo ir specialioji*. Dar keturios reikšmės – *jaunumo, patikslinimo, užuojautos, ironijos* – išvedamos iš pirmųjų. Mažybiniai maloniniai daiktavardžiai, sudaryti su tomis pačiomis priesagomis, gali būti vartojami įvairiose kalbėjimo situacijose. *Kalbėjimo situacija* (dar *kalbos situacija*) – tai „aplinkybės, kuriomis vyksta kalbinis bendravimas“ (KTŽ 1990: 97). Kiekvienas kalbėjimo aktas priklauso nuo kalbėjimo aplinkybių, situacijos (kalbos vartojimo sferos ir kt.) ir nuo funkcijų (kalbos paskirties, tikslų) (Župerka 2001: 14).

Vartojami mažumo reikšme, deminutyvai dažnai atlieka tikslinamąją funkciją: jais yra patikslinamas, sukonkretinamas kalbamojo objekto dydis. Antruoju, trečiuoju ir ketvirtuoju mažybinių maloninių daiktavardžių vartojimo atvejais dažnai svarbesnė, ryškesnė yra vertinamoji deminutyvų funkcija, kai iš deminutyvų reikšmės emocinių komponentų paaiškėja

teigiamas arba neigiamas pavadinamojo objekto vertinimas (Macienė 2005: 61). Daugumas daiktavardžių vedinių turi gryną mažumo reikšmę.

Nagrinėjant romano deminutyvų darybą ir semantiką, galima pastebėti, kad deminutyvams būdingos keturios pagrindinės reikšmės: mažumo, malonumo, mažumo–malonumo ir menkinamoji (ironijos). Visų penkių, jau anksčiau minėtų, priesagų (-*elis*, -*ė*, -*ėlis*, -*ė*, -(i)*ukas*, -*ė*, *ytis*, -*ė* ir -(i)*ūkštis*) deminutyvai ir atspindi šias reikšmes, pvz.: mažumą (*kumštelis*, *paršelis*, *taurelė*, *apgamėlis*, *adatėlė*, *duobutė*, *karoliukas*, *skylutė*, *smeigtukas*, *snukutis* ir t. t.), malonumą (*balselis*, *veidelis*, *durelės*, *lempelė*, *tėvelis*, *auklytė*, *raukšliukė*, *kamputis*, *kambariukas*, *tvartelis*, *sandėliukas*, *megztukas*, *tiltelis*, *valandėlė* ir t. t.), mažumą–malonumą (*delniukas*, *gegužiukas*, *kakliukas*, *vaikelis*, *nosiukė*, *langelis*, *žingsnelis* ir t. t.), menkinamąją (*žvėriūkštis*, *elniūkštis*, *šuniūkštis* ir *peiliukas*). Dažniausiai romane „Kvėpavimas į marmurą“ deminutyvai vartojami malonumo reikšme, mažumo reikšme, mažiau – bendrąja malonumo ir mažumo reikšme ir mažiausiai – menkinamąja reikšme.

3.3. Būdvardžių deminutyvų semantinės grupės

Būdvardžiais reiškiami požymiai (arba daiktų ypatybės) yra dvejopi – vieni būdingi pačiam daiktui, pasiduodantys subjektyviam vertinimui, laipsniavimui, t. y. neapibrėžiamieji, o kiti yra kilę iš santykio su aplinkos daiktais bei reiškiniiais ir todėl yra apibrėžti, motyvuoti. Pirmojo tipo daiktų požymius reiškiantys būdvardžiai gramatikose vadinami *kokybiniais*, o antrojo – *santykiniiais*, toks skirstymas yra grynai semantinis (žr. Paulauskienė 1994: 169; DLKG 1997: 167). Kokybiniai būdvardžiai rodo daikto kokybę (ypatybę) tiesiogiai savo leksine reikšme, pvz.: *geras žmogus*, o santykiniai – tam tikru santykiu su pagrindinio kamieno reikšme, pvz.: *medinis namas* „iš medžio padarytas“ (DLKG 1997: 167).

Būdvardžių, kaip ir daiktavardžių, deminutyvai yra modifikacinę darybinę reikšmę turintys vediniai, t. y. „dariniu reiškiamą sąvoką čia visada lieka pradinės sąvokos rėmuose, tik skiriasi pridėtinis kvantitatyviniu (mažybės ar didybės), kvalitatyviniu (paprastai malonybės ar menkybės) ar iš sykiu kvantitatyviniu ir kvalitatyviniu požymiu“ (Urbutis 1978: 168).

Būdvardžių deminutyvų (kaip ir jų pamatinių žodžių) semantika yra labai įvairi, todėl galima skirti gana daug semantinių mažybinių būdvardžių grupių (Macienė 2005: 80). Remiantis LKG I (1965: 474) pateikta kokybinių būdvardžių semantine klasifikacija ir ją praplėtus, deminutyviniai būdvardžiai pagal išorinius ir vidinius aptariamojo objekto požymius, pavadintus tais būdvardžių deminutyvais, suskirstyti į septynias semantines grupes. Šioms semantinėms grupėms priklauso nevienodas būdvardžių deminutyvų skaičius, skiriasi ir jų struktūra: penkios grupės dar skaidomos detalčiau, o dvi – ne (žr. Macienė 2005: 80). J. Macienė (2005: 132–134) skiria penkias pagrindines grupes, kurios skaidomos dar smulkiau: 1) pagal išorines, fizines bei fiziologines ypatybes (ši grupė skiriama dar į septynis pogrupius); 2) pagal erdvės ypatybes bei daikto padėtį erdvėje; 3) pagal vidines, charakterio, psichikos ypatybes; 4) pagal jutimais suvokiamas ypatybes; 5) pagal spalvinį vaizdą; 6) pagal laiko ypatybes (naujumą) ir 7) pagal vertę; pastarosios dvi grupės nėra skaidomos smulkiau. Romane „Kvėpavimas į marmurą“ buvo rasti 10 būdvardžių deminutyvų, kurie priklauso tik penkioms aukščiau paminėtoms semantinėms grupėms (žr. 4 priedą).

1. Pirmoji semantinė grupė yra išorinės, fizinės bei fiziologinės objekto ypatybes.

1.1. Pagal kūno formas ir svorį – 5 deminutyvai.

1.1.1. Pagal plonumą: <...> *uždaryti savyje dvasią – atsiremti plonytėmis kaip stiebeliai plaštakomis krėslo ranktūrių ir atsistoti (50); jos akys nustelbė kitus bruožus ir net smulkutį, po*

suknelės raukšlėmis susitraukusį kūną (136). Šiuo atveju nusakoma kūno forma ir svoris pagal plonumą.

1.1.2. Pagal svorį: <...> *ji būtų išleidusi dvasią kaip lengvutį dūmo kirminą (50)*; *Izabelė jautėsi lengvutė kaip natūralaus kailio plaukelis naujame teptukų rinkinyje (186)*; *rytą pakirdo lengvutėlė (178)*.

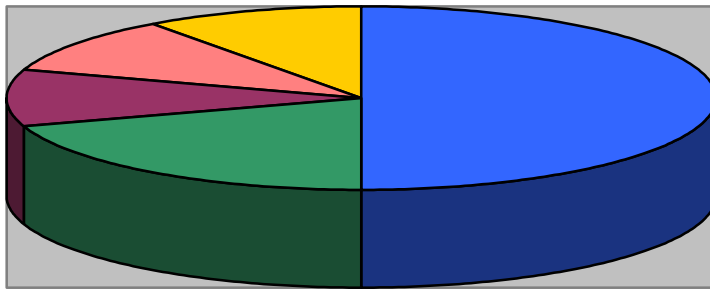
2. Antrajai semantinei grupei – pagal erdvės ypatybes bei daikto padėtį erdvėje – priklauso 2 būdvardžių deminutyvai, kurie apibrėžia erdvės bei daikto dydį, mažumą: <...> *jis nėra į jį nespėjęs susivokti ką daro, nėra toks mažytis lyg būtų išbarstęs kūną pakeliui bruknienojuose lyg būtų išsmukęs iš jo kaip iš sunešiotą drabužio (14)*; *ji įsivaizdavo, kad yra mažytė, mažytė kaip tas pro spyglius įspindęs saulės kablelis ant samanų (86)*.

3. Trečiosios grupės pagal vidines, charakterio, psichikos ypatybes rastas 1 deminutyvas: – *Gudruti... sakai, lapė?... Buvo atbėgusi į kiemą?... (63)*, romane *gudručiu* vadinamas vaikas. Būdvardis čia vartojamas daiktavardiškai, plg. *gudruoli*.

4. Pagal laiko ypatybes (naujumą) taip pat rastas vos 1 deminutyvas: *net keista – kilimas naujutėlis, gurgždėjo po kojomis kaip nepramintas sniegas, ir ji kvilau mindžikavo, klausydamasi to magiško gurgždėjimo (24)*.

5. Grupei pagal vertę taip pat priklauso 1 deminutyvas, kuris nurodo sielos šviesos menkumą (kontekstas): <...> *sielos šviesa, besismelkianti pro bukinantį skurdą ir nuovargį, – tokia menkutė, kad reikia mokytis ją atpažinti (175)*.

Taigi romano „Kvėpavimas į marmurą“ būdvardžių deminutyvų analizė patvirtina J. Macienės teiginius, kad dažniausiai deminutyviniais būdvardžių vediniais apibūdinamos išorinės ir vidinės žmogaus savybės (5 deminutyvai), pavadinami su žmogumi artimai susijusių objektų požymiais. Antroji semantinė grupė pagal erdvės ypatybes bei daikto padėtį erdvėje sudaryta iš 2 deminutyvų, trečioji, ketvirtoji ir penktoji grupės turi po vieną deminutyvą (žr. 4 priedą, 3 pav.). Daugumas L. S. Černiauskaitės romane rastų būdvardžių deminutyvų turi maloninę reikšmę (pvz.: *gudrutis, lengvutė, smulkutis, plonytė, lengvutėlė, naujutėlis, mažytis, mažytė*).

- Pagal išorės, fizinės bei fiziologinės objekto ypatybes
- Pagal erdvės ypatybes bei daikto padėtį erdvėje
- Pagal vidines, charakterio, psichikos ypatybes
- Pagal laiko ypatybes (naujumą)
- Pagal vertę

3 pav. Būdvardžių deminutyvų semantinės grupės

3.4. Būdvardžių daryba, reikšmė ir vartojimas

Deminutyviniai būdvardžiai savo pagrindinėmis reikšmėmis skiriasi nuo daiktavardžių deminutyvų: nors ir vieni, ir antri sudaromi su panašiomis priesagomis, tačiau deminutyviniai būdvardžiai neturi mažinamosios reikšmės. Deminutyviniai būdvardžiai yra vediniai, todėl svarbu atsižvelgti į jų darybinę reikšmę, į santykį su pamatiniu žodžiu. Dėl darybos išryškėjęs emocinis komponentas gali lemti deminutyvų vartojimą tekste, derinimą su kitais kalbos vienetais (žr. Macienė 2005: 76). Remiantis „Lietuvių kalbos gramatika“ (I 1965) ir Macienės knyga „Deminutyvų stilistika“ (Šiauliai, 2005) analizuojama Černiauskaitės romano būdvardžių deminutyvų daryba, reikšmė ir vartojimas kalbėjimo situacijose.

Deminutyviniai būdvardžiai labai darūs – jie daromi su įvairiomis priesagomis beveik iš kiekvieno kokybinio neišvestinio būdvardžio. Darant deminutyvinius būdvardžius kinta pamatinio žodžio galūnė. Beveik visi būdvardžiai yra *ia*, *ė* kamieno ir turi galūnes *-is*, *-ė*, išskyrus priesagos *-(i)ukas* vedinius. Daugiausia deminutyvinių būdvardžių daroma iš būdvardžio *mažas*, *-a*. Taip jie turi sustiprintą „mažumo“ ypatybės reikšmę (žr. DLKG 1997: 192). Mažybiniai būdvardžiai daromi su įvairiausiomis priesagomis, iš jų dažniausios bendrinėje kalboje yra *-utis*, *-ė*, *-(i)ukas*, *-ė*, *-(i)ulis*, *-ė*, *-ėlis*, *-ė*, *-ytis*, *-ė*, *-ylis*, *-ė*, *-elis*, *-ė*, *-ikis*, *-ė*, *-intelis*, *-ė*, *-aitis*, *-ė* (žr. LKG I 1965: 580). Kai kurios deminutyvinės būdvardžių priesagos (pvz.: *-elis*, *-elė*, *-ėlis*, *-ėlė*, *-ytis* ir t. t.) sutampa su deminutyvinėmis daiktavardžių priesagomis. Kitos priesagos yra būdingos tik būdvardžiams (pvz.: *-ikis*, *-ylis*, *-ylė*) (žr. Macienė 2005: 77). Černiauskaitės romane „Kvėpavimas į marmurą“ rasti 10 būdvardžių deminutyvų. Jei lygintume su 126 daiktavardžių deminutyvais, tai gali pasirodyti labai mažai. Daugiausia būdvardžių deminutyvų yra priesagos *-utis*, *-ė* vediniai, antra pagal darumą yra priesaga *-ytis*, *-ė*, dar vartojami priesagų *-elė* ir *-aitis* vediniai (žr. 5 priedą).

Būdvardžių deminutyvų vartojimas kiek skiriasi nuo daiktavardžių deminutyvų vartosenos, nes nė vienoje kalbėjimo situacijoje deminutyviniai būdvardžiai vediniai neturi mažinamosios reikšmės (mažybinė daiktavardžių deminutyvų reikšmė yra viena iš svarbiausių, pabrėžianti objekto smulkumą, mažumą, trumpumą ir t. t.) (žr. Macienė 2005: 89). J. Macienė išskiria penkias kalbėjimo situacijas, kuriose vartojami būdvardžių deminutyvai, romane „Kvėpavimas į marmurą“ rasti būdvardžio deminutyvai vartojami tik kai kuriose iš jų.

1. Deminutyviniai būdvardžiai vartojami tokioje kalbėjimo situacijoje, kai pavadinama pati ypatybė (pavyzdžiui, asmens ar augalo amžius, koks nors išorinis ar vidinis požymis), pabrėžiamas įvardijamosios savybės stiprumas, intensyvumas, bet nėra aiškiai nusakytas jos vertinimas: *šitokius vaikai regėjo savo žmones, tokiuose namuose augo, kur sielos šviesa,*

*besismelkianti pro bukinantį skurdą ir nuovargį – tokia **menkutė**, kad reikia mokyti ją atpažinti (175); <...> atsiremti **plonytėmis** kaip stiebeliai plaštakomis krėslo ranktūrių ir atsistoti (50); Jos akys nustelbė kitus bruožus ir net **smulkutį**, po suknelės raukšlėmis susitraukusį kūną (136); <...> Izabelė jautėsi **lengvutė** kaip natūralaus kailio plaukelis naujame jos teptukų rinkinyje (186); rytą pakirdo **lengvutėlė** (178). Deminutyvas *menkutė* turi neigiamą atspalvį (*menkas* ‘1. kuris nežybaus dydžio, mažos apimties, nedidelis’ (DŽ 392). Pastarajam deminutyvui *menkutė* priešingas būtų deminutyvas *smulkutis*, kuris turi teigiamą konotaciją. Teigiamą ar neigiamą žodžio konotaciją parodo kontekstas.*

2. Kartais būdvardžių deminutyvai vartojami tokioje situacijoje, kai jais pavadinama ypatybė ne tik sustiprinama, bet jai suteikiamas ir teigiamo vertinimo atspalvis. Deminutyviniais būdvardžių vediniais ypatybė ir įvardijama, paryškina, ir pabrėžiamas teigiamas jos vertinimas: – **Gudruti**... *sakai, lapė?.. Buvo atbėgusi į kiemą (63)*. Teigiamą vertinimą sustiprina ir paties pamatinio žodžio semantika (pvz.: *gudrus* ‘sumanus, apskrus, išmintingas’ (DŽ 192).

3. Dar viena mažesnė semantinė būdvardžių deminutyvų grupė pavadina laiko ypatybę (naujumą): *net keista – kilimas **naujutėlaitis**, gurgždėjo po kojomis kaip nepramintas sniegas ir ji kvailai mindžikavo, klausydamasi to magiško gurgždėjimo (24)*.

Kalbėjimo situacijoje mažiabiniai maloniniai būdvardžiai gali turėti taip pat ir mažinamąją reikšmę. Galima būtų išskirti kelias būdingiausias kalbėjimo situacijas, kuriose vartojami deminutyviniai būdvardžių vediniai: mažiabiniu maloniniu būdvardžiu įvardyta savybė yra tik sustiprinama – 8 deminutyvai (*lengvutė, menkutė, smulkutis, mažytis, mažytė, plonytė, lengvutėlė*), sustiprinama ir vertinama teigiamai – 1 (*gudruti*), vertinama pagal naujumą – 1 (*naujutėlaitis*). Taigi beveik visos priesagos (-*utis, -ė, -ytė, -ėlė, -aitis*) turi sustiprintą teigiamą vertinimą.

3.5. Emocijų įvardijamoji leksika

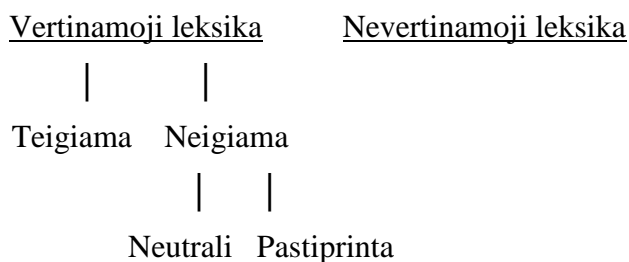
Emocijos ir jausmai yra specifinė objektyviosios tikrovės atspindėjimo forma, t. y. skirtingai nuo pažinimo procesų, emocijos nėra psichinis daiktinės tikrovės atspindys, jos išreiškia žmogaus santykį su atspindima tikrove. Pirma, emocijos išreiškia subjektyvią būseną su objektu. Antra, emocijoms būdinga poliariškumas, t. y. jos gali būti teigiamos arba neigiamos ir pan. (žr. Kepalaitė 1982: 15). „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ emocijos sąvoką apibūdina kaip 1. ‘psichinį išgyvenimą’; 2. ‘jausmą; išorinį jausmo reiškimąsi’ (DŽ 150).

Pasaulį suvokiame subjektyviai. Vienas iš subjektyvumo aspektų yra vertinimas. Daiktai, reiškiniai, požymiai atrodo geri arba blogi, naudingi arba žalingi, geidžiami arba nelaukiami. Tie pasaulio daiktai, reiškiniai ar jų požymiai skirtingose situacijose gali būti ir teigiamo, ir neigiamo vertinimo pagrindas. Kalboje atsispindi visi mūsų vertinimai – visuomenės pripažinti, tradiciniai, „objektyvūs“, sudarantys moralės normų pagrindą, ir visiškai asmeniškai, individualūs, subjektyvūs, sutinkantys su kitų vertinimais ar jiems prieštaraujantys (Gudavičius 2000: 119).

Pasak Gudavičiaus (žr. 2000: 123), vertinama visada tam tikroje skalėje, kurios centras yra neutralus („nulis“), o į priešingas puses išsidėsto vertinimas su pliuso arba minuso ženklais. Vertinimo skalė kalboje turi nediskretiškumo požymį, t. y. neįmanoma tiksliai nustatyti, kurį intervalą ir kokių nuotoliu nuo nulinio vertinimo užima kiekvieno žodžio reikšmė.

Emocijų sferą įvardijančių žodžių reikšmėse atsispindi teigiamas ar neigiamas pačių emocijų vertinimas. Nors emocijos labai įvairios, nėra jų išsamaus ar visuotinai pripažinto sąrašo, o psichologai (iš esmės remdamiesi kalboje fiksuotais emocijų būsenų pavadinimais) jų suskaičiuoja iki 500, tačiau dauguma emocijų yra aiškiai vertinamojo pobūdžio (Gudavičius 2000: 124).

Černiauskaitės romano emocijų įvardijamąją leksiką sudaro 184 žodžiai, reiškiantys nevertinamąją leksiką (1) ir vertinamąją leksiką (2), ši dar skirstyta į teigiamo ir neigiamo vertinimo leksiką (žr. 6 priedą; 4 pav.). Skirstymas į grupes yra gana subjektyvus, neturintis griežtų ribų.

4 pav. Emocijų įvardijamosios leksikos skirstymas

1. Nevertinamosios leksikos žodžiai, remiantis Gudavičiaus pateikta skale, atitinka nulinių tašką, nes nevertinamosios leksikos žodžiai yra neutralūs, neturi konotacinės reikšmės¹ ir nėra vertinamojo pobūdžio. Nevertinamosios leksikos grupės žodžių rasta 12 (žr. 6 priedą): *pusryčiauti jiedu tąkart nebaigė, persikėlė **verkti** ir niurnėti į svetainę (55); staiga ji **juste pajuto** akimis minkštą, gaivią kaip vaisiaus žievelė Iljos odą (33); ir tas silpnutis dejavous neįstengė atgaivinti jokio užsilikusio **jausmo** (121); baltymuose tvenkiasi **ašaros**, vienas krustelėjimas, ir smilkinuose nusidriekia drėgnas takelis (102); abu **nustemba**, sumirksi ir atšlyja (78)*. Emocijas įvardijantys žodžiai: *jausmas* ‘nujautimas, nuovoka’ (DŽ 267), *jausti* ‘patirti jausmą’ (DŽ 267), *nustebti* ‘patirti įspūdį dėl ko nors netikėto, keisto, nesuprantamo’ (DŽ 453), *verkti* ‘ašaras lieti dėl skausmo, nelaimės’ (DŽ 922), *ašara* ‘akių liaukų skysčio lašas’ (DŽ 43) ir t. t., neturi jokio emocinio atspalvio, jie išreiškia tik patį jausmą. Būdinys *juste* ir tiesioginės nuosakos būtojo kartinio laiko veiksmažodis *pajuto* vartojamas tos pačios šaknies veiksmažodžių reikšmei pabrėžti, pastiprinti. Šiuo atveju būdinys *juste* susietas su priešdėliniu bendrašakniu veiksmažodžiu *pajuto*. Daugumas emocinių nominacinių žodžių Černiauskaitės romane pavartota ne po vieną kartą, o po kelis ar daugiau: *jausmas*² romane pavartotas 6 kartus, *jausti* – 14 kartų, *nustebti* – 1, *pajusti* – 11, *ašaros* – 4, *verkti* – 8. (žr. 6 priedą). Šie žodžiai dažniausiai neturi nei loginio, nei emocinio vertinimo arba turi tik loginį, ar tik emocinį vertinimą, pvz., veiksmažodis *pajusti* neturi nei loginio, nei emocinio vertinimo.

2. Vertinamosios leksikos žodžių rasta 172. Ji dar skirstyta į teigiamo vertinimo³ (2.1.) ir neigiamo vertinimo leksiką (2.2.), pastaroji į neutralius (2.2.1.) ir pastiprinto (2.2.2.) vertinimo leksikos vienetus. Gudavičiaus skalėje jie yra aukščiau nulio.

Vienas iš svarbiausių kalbos pragmatikos elementų yra žodžių reikšmės emocinis komponentas, nes kaip tik jame įkūnyta viena iš kalbos poveikio žmogui funkcijų. Tokie žodžiai, kurių reikšmei būdinga emocinė konotacija, vadinami *e m o t y v a i s* (žr. Jakaitienė 2010: 161). Emotyvų reikšmės pagrindas – teigiamas ar neigiamas emocinis kalbėtojo santykis su tam tikru pavadinamu dalyku. Tai jo nuomonė apie tam tikro dalyko vertę ir ta nuomonė pasireiškia ne kaip loginis sprendimas, o kaip kalbančio asmens pojūtis ar jausmas (Gudavičius 2000: 126).

¹ Konotatinė reikšmė – tai papildomas žodžio turinys, atspalvis, nuspalvinimas. Svarbiausia jos komponentai yra emociniai ir funkciniai atspalviai, jie dar vadinami stilistine reikšme (žr. Župerka 1983: 13).

² Romane rastos ne visos žodžių formos.

³ *Teigiamas* 2. Geras, lemtas; 4. didesnis už nulį‘ (DŽ 837).

2.1. Pirmiausia aptariama leksika, žyminti teigiamo vertinimo emocijas – tokių tekste buvo rasta 29 (žr. 6 priedą): <...> *nerūpestingai pašmaikštavęs, išveš juos iš savo kiemo (37); jie bematant būtų prasiveržę juoku arba ašaromis (37); balandžio pradžioje jis išdrįso Izabelei pasiūlyti – pabūti modeliu (185); šitaip skleidėsi jo jautri ir jausminga, truputį moteriška prigimtis (189)* ir t. t. Daiktavardžiai *džiugesys, juokas, geismas, meilė, pasitikėjimas, malonė, laimė, smalsumas, aistra, ryžtas*, veiksmažodžiai *užjausti, pradžiugti* ir t. t., pavadina teigiamas emocijas. Šiais žodžiais įvardijama žmogaus psichinė būseną, jais parodoma, kaip kalbantysis yra nusiteikęs (žr. Pikčilingis 1975: 18). Vartodamas tokius žodžius, veikėjas perteikia gerą nuotaiką ir nusiteikimą, tačiau kai kuriems žodžiams reikalingas kontekstas suprasti, kokią emociją jie išreiškia, pvz., *užjausti* ‘jausti gailestį kitam; reikšti užuojautą’ (DŽ 881): *beveik užjausdamas čigonę apmaudžiai pagalvojo (112); apsidžiaugti* ‘pajusti džiaugsmą’ (DŽ 32): <...> *jis suklušo, beveik apsidžiaugė (113)*, pavyzdžiuose girdimas tarsi kartėlis, prieveiksmis *beveik* ‘bemaž, kone’ (DŽ 81) leidžia suprasti, kad veikėjas tikro džiaugsmo ir užuojautos nejautė. Žodis *meilė* ‘1. prisirišimo, atsidavimo jausmas’ (DŽ 390) taip pat reiškia teigiamus jausmus, tačiau kontekste *meilės* yra *maldaujama*: <...> *tu maldauji to vaiko meilės (76)*, *meilė* būna juokinga: *noriu ko nors apie meilę ir kad būtų juokinga (152)* ir pan. Be to, teigiamo vertinimo emocijas įvardijantys žodžiai vartojami retai: *aistra* 1 kartą, *džiugesys* – 1, *džiugiai* – 2, *išdrįsti* –1, *juoktis* – 4, *meilė* – 2, *laimė* – 4, *mylėti* –1. Teigiamo vertinimo emocijos dažniausiai romane buvo nusakytos vos po vieną kartą (žr. 6 priedą).

Šiai grupei taip pat priklauso žodžiai, turintys emocinio vertinimo semą. *Jausmas* – tai „santykio su aplinka, kitais žmonėmis ir pačiu savimi išgyvenimas“ (DŽ 267): *sutrikimas įsiterpia tarp jų lyg trečias, bet žiūrėdamas vienas į kitą vėl atgauna pasitikėjimą (78); norėjo pravirkti iš laimės, kad taptų lengva (167); kol atūžusi aistra išpliekdavo nuo vienintelio judesio ar žvilgsnio (189); <...> bangomis kyla bauginantis, tik jai vienai paaiškinamas džiaugsmas (172)* ir t. t. Emocinis-ekspresinis žodžio atspalvis susijęs su žodžio gebėjimu veikti mūsų jausmus, sukelti mumyse vienas ar kitas emocijas. Kai mes apibrėžiame emocinį-ekspresinį žodžio atspalvį, turime galvoje tuos jausmus, kuriuos mums tas žodis perteikia arba mumyse sukelia (žr. Pikčilingis 2010: 211). Šiuo atveju žodžiai *pasitikėjimas* ‘tikėti, kad neapvils, pasikliauti’ (DŽ 511), *laimė* ‘1. Gerovės pasitenkinimas, džiaugsmo būseną’ (DŽ 350), *aistra* ‘1. Stiprus patraukimas, geidulys’ (DŽ 4) ir t. t., išreiškia žmogaus teigiamas emocijas ir būseną.

2.2. Neigiamas emocijas įvardijantys žodžiai (*neigiamas* „kuriuo neigiama, prieštaraujama“ (DŽ 418)) yra tarsi pirmosios grupės – teigiamas emocijas įvardijančių žodžių –

antonimai. Neigiama emocinė leksika dar skirstyta į neutralią leksiką (2.2.1.) ir pastiprintą leksiką (2.2.2.) (žr. 6 priedą). Šios grupės žodžių romane rasta 143.

Labai dažnai žodžių vaizdingumas esti „susilydęs“ su emocijumu, t. y. vaizdu perteikta informacija susilaukia dar vienokio ar kitokio emocinio vertinimo (Jakaitienė 2010: 164–165). Kitaip sakant, emocijumas eina iš pačios žodžio reikšmės: sąvoka pati savaime turi emocinę esmę, kelia tam tikrą emocinę reakciją, tam tikras asociacijas (žr. Pikčilingis 2010: 212). Neigiamų emocijų ir jausmų yra daugiau nei teigiamų. Įvertinimas yra vienas iš svarbiausių dalykų kalbinėje ir nekalbinėje realybėje, nes žmogus nuolatos vertina gyvenimo veiklą ir aplinkinį pasaulį (žr. Kostandi 1988).

2.2.1. Neutralia neigiama vertinamąja leksika išreiškiamas neigiamas, blogas vertinimas, tačiau nėra ypatingai išryškintas jo negatyvus atspalvis: *nenorėtų to sakyti, nes sakyti gėda* (12); *Izabelė nesuprato prasmės, bet tonas ją įskaudino* (53); *mokytojas manęs bijo* (64); *užtat, kad tu manęs nemylai* (76); *stovėjo priešais jį toks skausmingai gražus, bet svetimas* (155); <...> *žiotys pilve grėsmingai sukunkuliuoja, ir ji negali nieko daugiau, tik bejėgiškai nusileisti, tik tiek* (100); *pro atviro lango plyšį pakvipo šalčiu, kvapas buvo gildančiai liūdnas ir malonus* (156); <...> *smulkiai taškuota lyg strazdo plunksna žievė, atrodė, tuoj plyš nuo įtampos* (192). Sekant Š. Bali ir skiriant atspalvį turinčios išraiškos priemonės nuo stilistiškai neutralių, derėtų žiūrėti: 1) ar kalbos faktas veikia jausmus stipriau kaip protą ir 2) ar jis veikia jausmus stipriau ar silpniau negu jo atitikmuo – sinonimas (žr. Pikčilingis 1975: 24). Tekste rasti žodžiai *bauginantis, dirglumas, nerūpestingas, gailestis, nemylėti, sutrikimas, abejoti, nusivylimas, nesusidomėjimas* ir t. t. jausmų neveikia stipriau negu proto. Apskritai L. S. Černiauskaitės romane „Kvėpavimas į marmurą“ neigiamos neutralios leksikos žodžių yra labai daug (115), todėl tekstas įgauna neigiamą atspalvį. Tai susiję su žmogaus fizine būkle (pvz.: *skausmas, sunkumas*) ir daugiausia su žmogaus emocine būkle (pvz.: *abejingas, baimė, išgąstis, liūdnumas, piktas, vienatvė* ir t. t.) (žr. 6 priedą).

Nemažai pavyzdžių yra su priešdėliu *ne-* (*neišdrįsti, nenudžiugti, nenustepti, nemylėti, nedrįsti, nesusidomėjusi*). Dalelytės kilmės priešdėlis *ne-* paneigia veiksmą, suteikia papildomų modalinių atspalvių (žr. Paulauskienė 1994: 273).

2.2.2. Antroji neigiamų emocijų grupė yra pastiprinta leksika – emociniai nominaciniai žodžiai su integruota emocine semantika. Pastiprintos leksikos žodžiai yra įvairaus stiprumo, kartais vos juntami, o kartais labai ryškūs, tarsi sudarantys antrąją žodžio reikšmę. Dažniausiai žodžio pastiprintas neigiamas atspalvis atsiskleidžia iš konteksto. Tokių žodžių romane rasta 28:

kurva... šnibžda jis (13); tada nuaidėjo klyksmas (72); bet Iljos akyse žybtelėjo tik su pasibjaurėjimu sumišęs pyktis (56); Klideshow, – Izabelė įsmeigė į Gailių miglotą žvilgsnį (63); Liudas su augančiu siaubu stebi, kaip vangiais judesiais, lyg strigdama sakuose, ji po vieną perneša tris sausius puodelius nuo plytos ant stalo (125); visas naktis, kai klausėsi ne šio pasaulio traškesių, kai bijojo ir nekonte, kai žudė mintyse ir kėlė iš numirusiųjų (201); <...> čia verkė iš gailėsčio, čia puldavo į tūžmasti ir smūgiais dar ją aitrino (75). Galima pastebėti, kad romane vartojami žodžiai kelia itin neigiamas asociacijas, kai pasakojama apie vykstančius įvykius. Prie tokių emocijų gali būti pritaipęs bei nuo jų neatskiriamas vertinamasis elementas – elementas, duodąs subjektyvų daikto įvertinimą. Apie asmenį, daiktą, įvykį žmogus gali kalbėti gėrėdamasis, didžiudamasis, pritardamas, niekindamas, smerkdamas, ironizuodamas ir t. t (žr. Pikčilingis 2010: 212). Neigiamas kalbėtojo santykis su pašnekovu dažniausiai išreiškiamas baramaisiais žodžiais arba keiksmažodžiais. Jie rodo didelį adresanto kalbėsenos laisvumą, jo pernelyg „perkaitusias emocijas“ (Jakaitienė 2010: 162): *kurva* „ištvirkusi moteris, kekšė“ (LKŽe), *pimpalas* „vyriškas organas“ (LKŽe), pvz.: *kas turi pimpalą, paprastai turi ir vizitinę kortelę (112)*. Be to, keiksmažodžio *kurva* pakartojimas tik dar labiau sustiprina žodžio reikšmę: *Kurva... – šnibžda jis. – Kurva, kurva! – šaukia. – Kaip man išlipti?!.. (13)*. Neretai tokie žodžiai vadinami vulgarizmais – tai žodžiai, turintys stiprią neigiamą konotaciją pavadinamo dalyko ar pašnekovo atžvilgiu, bet ir kitokie žodžiai, pavadinantys „negražias, šiurkščias“ sąvokas, visuomenės vertinamas kaip neestetiskas (žr. Jakaitienė 2010: 162).

Keletas pavyzdžių su gramatinėmis ekspresinėmis priemonėmis (žodžių pakartojimais): *karštai jį įkalbinėjo, tiesiog maldaute maldavo Izabelę įsileisti jį pas save (53); kaip baisu, ponija, kaip baisu (122)*. Būdinys *maldaute* pavartotas kartu su būtojo kartinio laiko veiksmožodžiu *maldavo*, tai dar labiau paryškina atliekamo veiksmo prasmę. Negimininė būdvardžio forma *baisu* yra pakartojama du kartus, tarsi labiau pabrėžiant esamą būseną. Pastarojo pavyzdžio dalelytė *kaip* „stebintis, pabrėžiant“ (DŽ 275) taip pat kartojama du kartus, gali būti prilyginama prieveiksmiui *labai*, kuris tarsi dar labiau sustiprina situaciją.

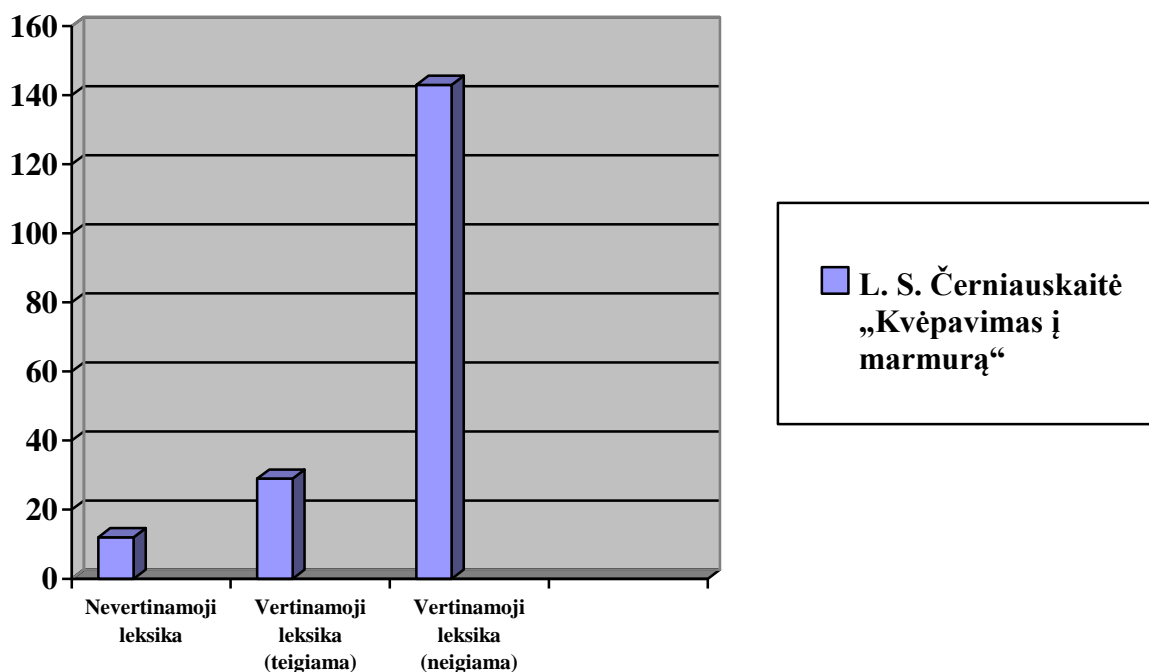
Kiekvienoje kalboje yra žodžių, kurie teikia informaciją ne tik apie pačius žmonių suvokiamus tikrovės dalykus, bet ir apie tai, kaip juos vertina žmonės. Paprastai tai gali būti kaip papildoma, antrinė reikšmė šalia pagrindinės, tuomet galima skirti kelis konotacinės reikšmės požymius, arba tipus: *e m o c i n i u s* (1), *v a i z d i n i u s* (2) ir *f u n k c i n i u s s t i l i s t i n i u s* (3) (žr. Jakaitienė 2010: 54). Černiauskaitės romane žodžiai priklauso dviem tipams: žodžiai, turintys emocijų požymių ir žodžiai, turintys vaizdinių požymių.

1. Emociniai požymiai būdingi žodžiams, teikiantiems sąmoningą pranešimą arba kalbėtojo jausminę būseną, kurią jis patiria įvardydamas vieną ar kitą pasaulio dalyką, arba apie

jo santykį su pašnekovu (Jakaitienė 2010: 54). Tai įvairūs emocingi, ekspresyvūs žodžiai, kurie tiksliau pavadina įvairius dalykus negu stilistiškai neutralūs leksikos vienetai (žr. Jakaitienė 2010: 54–55). Pavyzdžiui, žodžiai *kliedesiai*, *klyksmas*, *šiurpas*, *pasibjaurėjimas*, *siaubas* informuoja apie neigiamą emocinį nusiteikimą pavadinamo daikto atžvilgiu, o žodžiai *džiaugsmas*, *meilė*, *laimė*, *juokas*, *meilumas* – apie teigiamą.

2. Žodžiai, turintys vaizdinių požymių, pavadinamą dalyką nusako vaizdu ir veikia pašnekovo vaizduotę (Jakaitienė 2010: 54). Pavyzdžiui, žodis *pimpalas* regimuoju vaizdu nusako ištvirkusią, nedorą moterį ir vyrišką lytinį organą, romane vartojami kaip vulgarizmai.

Kalboje visų pirma išreiškiamas intelektinis turinys – sąvokos. Vis dėlto loginė žodžio reikšmė – tai toli gražu dar ne viskas. Dažniausiai žodis turi įvairių loginės reikšmės pritapsių emocinių „antsluoksnių“, vadinamųjų stilistinių „obertonų“, išreiškiančių subjektyvų-įvertinamąjį kalbančiojo santykį su tikrove (žr. Pikčilingis 2010: 210–211). Černiauskaitės romano „Kvėpavimas į marmurą“ emocijų įvardijamosios leksikos žodžiai išreiškia emocijas, jas įvertina. Rasti leksikos vienetai suskirstyti į vertinamąją leksiką (172), pastaroji skirstyta į teigiamas (29) ir neigiamas (143) emocijas reiškiančius žodžius ir nevertinamąją leksiką (12) (žr. 6 priedą; 5 pav.)

5 pav. Emocijų įvardijamoji leksika (vertinamoji ir nevertinamoji)

4. ROMUALDO GRANAUSKO ROMANO „KENOTAFAS“ EMOCINĖS LEKSIKOS VARTOJIMAS

4.1. Daiktavardžių deminutyvų semantinės grupės

Skirstant R. Granausko romano „Kenotafas“ daiktavardžių deminutyvus į semantines grupes taip pat pasinaudota A. Paulauskienės (Paulauskienė 1994) pateikta daiktavardžių klasifikacija, pagal kurią skirstoma į *daiktų / nedaiktų* grupes. *Daiktų* grupė skirstoma smulkiau į *gyvus* ir *negyvus daiktus*, o pastarosios dar smulkiau. R. Granausko romane rasti deminutyvai priklauso daiktų (objektų) semantinei grupei (žr. 7 priedą). Semantinė daiktavardžių klasifikacija gali būti ir smulkesnė (žr. 8 priedą).

Taigi R. Granausko romano *daiktų pavadinimų* grupę (žr. 7 priedą) skaidome į *gyvus daiktus* (1) ir *negyvus daiktus* (2) pavadinančių deminutyvų pogrupius.

1. *Gyvų daiktų* grupėms priklauso 35 deminutyvai (žr. 7 priedą):

1.1. Grupėje augalai, jų dalių pavadinimai deminutyvai sudaryti su priesagomis *-elis*, *-ė*, *-ėlis*, *-ė*, *-(i)ukas* ir *-aitė*. Jie pažymi kokį nors augalą, bendrą augalų pavadinimą ar kokią nors augalo dalį: *atvežė sunkvežimį jaunų berželių, klevukų, liepaičių* (31); *tačiau kol tas laikas ateis, gal ne visi tądien pasodinti medeliai bus išlaužyti* (32); *nusilauš šakelę, apraus žemėmis, paskui bėgios žiūrėti, ar jau auga* (21), pastaruoju atveju yra įvardijama tik augalo dalis *šakelė*.

1.2. Gyvūnai, jų kūno dalių pavadinimai. Šiai grupei priklauso gyvūnų, jų dalių pavadinimai: *<...> yra tartum iš jų išskridęs raibaspalvis nematytas paukštelis* (19); *<...> kad gyvulėliui būtų šilčiau* (120).

1.2.1. Bendresnieji asmenų (žmonių) pavadinimai: *<...> kodėl šiandien brolienės mergelė nė karto nebuvo atbėgusi, nes šiaip visur sekiodavo jam iš paskos kaip prisegta* (91); *<...> aštuoniasdešimtmetis senukas, visą amžių čia, Vilniuje, buvęs siuvėju* (55).

1.2.2. Giminystės ryšių pavadinimai. Šiuo atveju daiktavardžių deminutyvai parodo giminystės ryšius: *<...> abi mokyklos direktoriaus dukrelės mokėsi su juo vienoje klasėje* (52); *<...> ji liko Kaune su tais savo sūneliais ir aukle* (144).

1.2.3. Žmonių pagal profesiją, socialinį statusą (visuomeninę padėtį) pavadinimai. Šios grupės deminutyvų romane rasta nedaug (3) ir jie vartojami pavadinti asmenims pagal profesiją bei visuomeninę padėtį: *<...> nusamdę rimtą pagyvenusią moterį jam prižiūrėti, ar tik ne buvusią*

medicinos *seselę* (55); tai štai tas jos jaunutis *leitenantėlis!* (137); direktorius jau bus naujas, jaunas aršus *komunistėlis* (16).

1.2.4. Žmogaus kūno dalių pavadinimų grupė nėra gausi (4 deminutyvai): *Purpt!* – ir *nuplasnojo tolyn, palikdamas ausyse tavo išstartus garsus, o mažoje širdelėje – neapsakomą džiaugsmą* (19). Romane keli deminutyvai pavartoti veikėjų išorei įvardyti, jie suteikia mažumo ir malonumo reikšmę: <...> *apsikabins rankelėmis kaklą ir čiauškės, ir čiauškės kaip paukštelis* (91).

2. Antrasis *daiktų pavadinimų* pogrupis yra *negyvi daiktai*, jam priklauso 89 mažybiniai maloniniai deminutyvai.

2.1. Drabužių, apavo, papuošalų, žaislų pavadinimai – deminutyvai, kurie apibūdina žmogaus išorę: <...> *tamsiai raudono aksomo vakarine suknele, juodomis pirštinėmis ligi alkūnių, juodais aukštakulniais bateliais* (10) (DŽ 2000: 758) žodį *suknelė* pateikia kaip *suknios* sinonimą, todėl tas daiktavardis gali būti vartojamas ne kaip deminutyvas); <...> *telpančią net viršutinėje švarko kišenėlėje* (101); *mažoji savo lovelėj žaidė su kaladėlėm, parsineštom iš meisternės* (92); <...> *gilioje iškirptėje ant auksinės grandinėls švietė kažkoks mėlynas brangakmenis* (140). *Suknelė, bateliai, grandinėle* ir *kaladėlė* taip pat gali būti vartojami ne kaip deminutyvai, nes „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (2000: 184) prie šių žodžių nėra jokių malonumą suteikiančių pažymų, pvz.: *grandinėle* „raištelis iš metalo grandelių“ (DŽ 184); *suknelė* „moteriškas drabužis (liemenė ir sijonas išvien)“ (DŽ 758); *kaladė* ntk. „= malka; = trinka“ (DŽ 277), žodyne pastarasis žodis pažymėtas kaip neteiktinas, siūlomas keisti kitu žodžiu; romane kalbama apie žaidimo kaladėles, jomis žaidžia mergaitė. Šiuo atveju *kaladėlė, grandinėle* ir *suknelė* romane „Kenotafas“ turi maloninę reikšmę.

2.2. Erdvės objektų pavadinimai – deminutyvai, susiję su žmogaus namų aplinka: *O sapnavo jis, kad dar jam reikia eiti į mokyklą siaura miestelio Kapų gatvele* (30); <...> *kol nuo didžiųjų gonkų laiptelių nepasigirdo mokyklos sargės purtomas varinis skambalas, vėl kviečiantis į pamokas* (45); *kai iš tos mažytės priemenėls įėjau į pirmąjį kambarį, po dešinei – nedidelis pečiukas* (57); pastarasis deminutyvas yra hibridas.

2.3. Įvairūs namų apyvokos daiktų pavadinimai. Šių deminutyvų romane „Kenotafas“ buvo rasta daugiausiai (28) (žr. 9 priedą). Jais pavadinti daiktai, reikalingi žmogaus buityje: *tik geležinė lova, staliukas, tas jo žadintuvas ant staliuko* (57); *gulėjo ir klausėsi, kaip ausyse kala tie du plaktukai* (172); <...> *ant komodos, etažerių, lentynėlių buvo tokių porcelianinių statulėlių* (102). *plaktukas* yra įrankio pavadinimas – *-tukas* vedinys iš *plakti, pieštukas* – taip pat

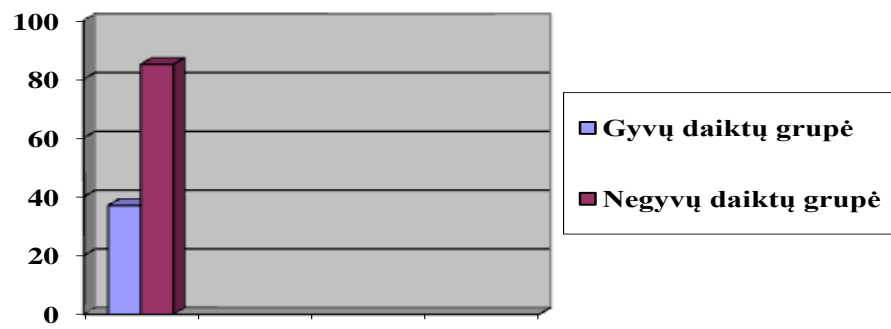
įrankių pavadinimas su ta pačia priesaga, pvz.: *-tukas – platukas (:plakti), pieštukas (:piešti)*, tačiau romane visi šie žodžiai turi mažumo malonumo reikšmę ir vartojami kaip deminutyvai.

2.4. Mityba, maisto produktų pavadinimai – deminutyvai, susiję su maistu: <...> *bet iš kuklumo teatsilaužiau tik labai mažą gabalėlį (28); štai ji jau ir stovi tarpdury su tuo savo kiaušiniu ir duonos riekele ant lėkštelės (47); <...> kai tau prie jo neatneša nė trupinėlio druskos (47); – Ryte suduokit vieną miltelį (109); <...> riekutė duonos su mirkyta silke (29)*. Šie deminutyvai išreiškia teigiamą vertinimą. Mažybinių maloninių daiktavardžių deminutyvai sustiprina vieną ar kitą pasakymą, kuriuo norima patikslinti, perteikti mažumą, smulkumą. Deminutyvai *riekelė* ir *riekutė* yra žodžiai, turintys tą pačią reikšmę (*riekė* „valgyti atriektas duonos ar pyrago gabalas“ (DŽ 658), jie yra darybiniai sinonimai. Mažybiniai maloniniai žodžiai darybiniais sinonimais laikomi todėl, kad jie priklauso tai pačiai darybos kategorijai ir darybiškai susiję su tos pačios šaknies pamatiniais žodžiais (žr. Vaskelienė 2000: 22 - 23; Župerka 2001: 37).

2.5. Rašto, rašmenų ir kt. pavadinimai – deminutyvai, susiję su raštu, rašto darbais: <...> *Vilniaus telefonų knygą geltonais minkštais viršeliais (77); staiga jis ir pats prisiminė, kaip literatų būrelio susirinkime skaitė savo kažkokį apsakymėlį (60)*.

2.6. Gamtos kūnų ir įvairių reiškinių pavadinimai. Jų buvo rasta tik 3, visi turi malonumo reikšmę: <...> *pagautas šilto, lengvo bobų vasaros vėjelio (8); <...> greta senojo siuvėjo saulutės atokaitoj ant suoliuko (56); <...> žvilgsny nebešvietė nė menka proto švieselė (110)*.

Daiktavardžių deminutyvų semantinės grupės charakterizuoja žmogaus išorę, jo aplinką bei joje esančius daiktus, gyvūnus, augalus ir t. t. Daugiausiai deminutyvų vartojama apibūdinti veikėjų aplinkai, t. y. *negyviems daiktams* – 89 deminutyvai, o *gyvus daiktus* (augalus, gyvūnus, žmones ir t. t.) apibūdinančių deminutyvų yra 35 (žr. 7 priedą; 6 pav.).

6. pav. **Daiktavardžių deminutyvų semantinės grupės**

4.2. Daiktavardžių deminutyvų daryba, reikšmė ir vartojimas

R. Granausko romane „Kenotafas“ daiktavardžių deminutyvų rasta 124. Deminutyvai sudaryti su penkiomis skirtingomis priesagomis: *-elis, -ė, -ėlis, -ė, -(i)ukas, -ė, -utis, -ė, -aitė*. Dariausia romano daiktavardžių deminutyvų priesaga yra *-elis, -ė*. Antra pagal darumą *-ėlis, -ė*, toliau vartojamos *-(i)ukas, -ė, -utis, -ė, -aitė*.

Priesagos *-elis, -ė* deminutyvai: *algelė, berželis, būrelis, dukrelė, galvelė, karvelė, kojelė, lazdelė, maldelė, medelis, mergelė, miestelis, paukštelis, plotelis, posmelis, pundelis, ruoželis, seselė, šaukštelis, širdelė, švieselė, turgelis, varpelis, veršelis, vėjelis, viršelis, žvirblelis* ir t. t. Priesagos *-elis, -ė* deminutyvai priklauso abiem semantinėms grupėms (*gyvų daiktų ir negyvų daiktų pavadinimams*), taigi ir atstovauja įvairiems pogrupiams (*erdvės objektų pavadinimams, namų apyvokos daiktų pavadinimams, gyvūnų ir jų dalių pavadinimams, giminystės ryšių pavadinimams* ir t. t.).

Priesagos *-ėlis, -ė* deminutyvai – tai antra pagal darumą priesaga: *apsakymėlis, bekonėlis, ekranėlis, gyvulėlis, kambarėlis, komunistėlis, lentynėlė, priemenėlė, pušynėlis, radijėlis, ramunėlė, statulėlė, trupinėlis, užuolaidėlės, valandėlė, vežimėlis* ir t. t. Daugumas šios priesagos deminutyvų priklauso *negyvų daiktų pavadinimų* grupei.

Priesagos *-(i)ukas, -ė* deminutyvai: *aparačiukas, buteliukas, drambliukas, keliukas, mūrinukas, paukščiukas, pečiukas, radijukas, senukas, staliukas, stikliukas, šuniukas, šakaliukas, veršiukas, viliukas* ir t. t. Priesagos *-(i)ukas, -ė* deminutyvai taip pat atstovauja abiem semantinėms grupėms.

Priesagos *-utis, -ė* deminutyvai: *bobutė, dėžutė, duobutė, eilutė, kamputis, riekutė, saulutė, senutė, zylutė*. Šios priesagos deminutyvai apibūdina abiejų semantinių grupių daiktus ir gyvus (*bobutė, senutė*), ir negyvus (*duobutė, saulutė, riekutė*).

Priesagos *-aitė* deminutyvas rastas tik vienas: *liepaitė*, jis atstovauja *gyvų daiktų* grupei ir jos pogrupiui, nusakančiam augalo pavadinimą.

Romano daiktavardžio deminutyvams būdingos keturios pagrindinės reikšmės: mažumo, malonumo, mažumo-malonumo ir ironijos, pvz., žymi mažumą (*berželis, plunksnelė, ramunėlė, statulėlė, aparaciukas, peiliukas, dėžutė, riekutė* ir t. t.), malonumą (*algelė, mišelės, apsakymėlis, pušynėlis, radijėlis, mūrinukas, viliukas, bobutė, senutė* ir t. t.), mažumą-malonumą (*dukrelė,*

lazdelė, gyvulėlis, lentynėlė, klevukas, paukščiukas, zylutė, liepaitė ir t. t), ironiją (*leitenantėlis, komunistėlis*). Dažniausiai romane „Kenotafas“ deminutyvai vartojami mažumo reikšme, malonumo reikšme, rečiau – bendra malonumo ir mažumo reikšme, o rečiausiai – ironijos reikšme.

4.3. Būdvardžių deminutyvų semantinės grupės

J. Macienė (2005: 132–134) skiria septynias pagrindines grupes, pirmosios 5 skaidomos dar smulkiau. Romane „Kenotafas“ buvo rasta 11 būdvardžių deminutyvų, kurie priklauso tik trimis semantinėms grupėms (žr. 10 priedą).

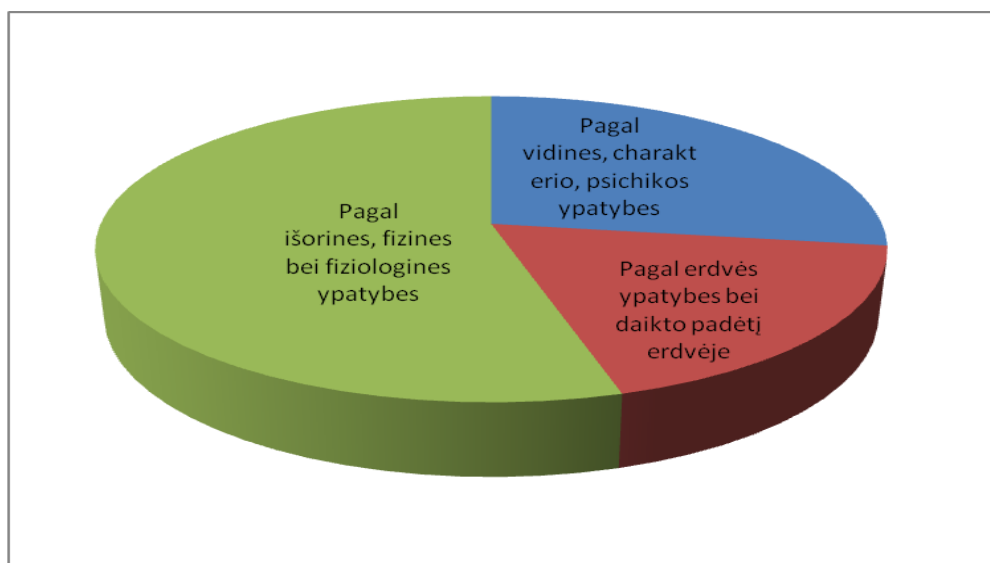
1. Pirmąją semantinę grupę sudaro 6 deminutyviniai būdvardžiai, kuriais nusakomos išorinės, fizinės bei fiziologinės objekto ypatybės: *šalia **smulkutės**, trapios mokytojos E. figūrėlės mokytojas Č. atrodė dar aukštesnis (65)*; <...> *nepaprastai gražios figūros, **lieknutė** kaip smilga, ji vadovavo ir liaudies šokių būreliui (57)*. Šiuo atveju nusakoma kūno forma ir svoris pagal plonumą, pvz.: *lieknas, -a* „laibas, aukštas“ (DŽ 364). *Ištekėjo ji dar visai **jaunutė**, vos įstojusi į universitetą, už tokio pat **jaunučio**, ką tik leitenanto antpečius prisisiuvusio karininko (72)*; **Mažilele**, *nesikark Vaciumi ant kelių, bėk į trobą rankelių plauti, matai, kokios purvinos (91)*. Pastaraisiais dviem pavyzdžiais nusakomas žmogaus jaunumas, mažumas, t. y. amžius (kontekstas). Paskutiniame pavyzdyje taip pat vartojama žemaitybė *mažilele*.

2. Antrajai semantinei grupei – pagal erdvės ypatybės bei daikto padėtį erdvėje – priklauso 2 būdvardžių deminutyvai, kurie apibrėžia erdvės bei daikto dydį, mažumą: <...> *nei kada nors gyvenime anei kiek rūpėsi, gal jie net nepastebės tavęs, **mažylio**, visom jėgom besistengiančio augti skurdžioj žemėj prie pat asfalto krašto (35)*, čia kalbama apie ką tik pasodinta berželį; *palipus dviem laipteliais į tas atviras gonkeles, trobos durys buvo įstatytos taip, jog į vidų, į tą ir taip jau **mažytę** priemenėlę (85)*. Tie deminutyvai laikytini darybiniais sinonimais – jie išvesti iš to paties būdvardžio *mažas* su deminutyvų priesagomis *-ylis* ir *-ytis*. Šie vediniai gali pakeisti vienas kitą tekste, iš esmės nepakeisdami konteksto prasmės, plg. *mažylis berželis*, *mažytė priemenėlė* ir *mažytis berželis*, *mažylė priemenėlė* (žr. Vaskelienė 2000). Kadangi *mažylis* kontekste eina be daiktavardžio, jis pats gali būti daiktavardis.

3. Dviem deminutyviniais būdvardžiais vadinamos įvairios vidinės, charakterio, psichikos ypatybės: <...> *nebebūdavo jokio triukšmo, sėdėdavo **ramučiai**, abi plaštakas pasidėję ant išsiimto vadovėlio, **geručiai** (46), **švelnučiai** kaip kokie labai jauni klierikėliai (46)*, romane tokiais deminutyvais apibūdinami mokiniai.

Romano „Kenotafas“ būdvardžių deminutyvų analizė rodo, kad dažniausiai deminutyviniais būdvardžių vediniais apibūdinamos išorinės ir vidinės žmogaus savybės (6 deminutyvai), antroji semantinė grupė pagal erdvės ypatybės bei daikto padėtį erdvėje sudaryta iš 2 deminutyvų, trečioji – iš 3 (žr. 7 priedą, 7 pav.). Daugumas R. Granausko romane

rastų būdvardžių deminutyvų turi maloninę reikšmę (pvz.: *mažylis, jaunutis, ramutis, gerutis* ir t. t.) ir tik vienas deminutyvas (*mažytė*) tekste turi švelnią menkinamąją reikšmę.

7 pav. Romano „Kenotafas“ būdvardžių deminutyvų semantinės grupės

4.4. Būdvardžių daryba, reikšmė ir vartojimas

Granausko romane „Kenotafas“ rasta 11 būdvardžio deminutyvų. Daugiausia būdvardžių deminutyvų yra priesagos *-utis*, *-ė* vediniai, antra pagal darumą priesaga *-ytis*, *-ė*, dar vartojami priesagos *-ylis*, *-ė* ir *-elis*, *-ė* (žr. 11 priedą).

J. Macienė išskiria penkias kalbėjimo situacijas, kuriose vartojami būdvardžių deminutyvai, romane „Kenotafas“ rasti būdvardžio deminutyvai vartojami tik kai kuriose iš jų.

1. Deminutyviniai būdvardžiai vartojami tokioje kalbėjimo situacijoje, kai pavadinama pati ypatybė (pavyzdžiui, asmens ar augalo amžius, koks nors išorinis ar vidinis požymis), pabrėžiamas įvardijamosios savybės stiprumas, intensyvumas, bet nėra aiškiai nusakytas jos vertinimas: *ištekėjo ji dar visai jaunutė, vos įstojusi į universitetą, už tokio pat jaunučio, ką tik leitenanto antpečius prisisiuvusio karininko (72); šalia smulikutės, trapios mokytojos E. figūrėlės mokytojas Č. atrodė dar aukštesnis (65)*. Asmens jaunumui, mažumui pabrėžti gali būti vartojama ir jauna (*jaunas* „nedaug amžiaus turintis; mažiau amžiaus turintis už kitus“ (DŽ 266)) amžių patikslinanti leksinė aplinka (pvz., *ką tik įstojus į universitetą*).

2. Kartais būdvardžių deminutyvai vartojami tokioje situacijoje, kai jais pavadinama ypatybė ne tik sustiprinama, bet jai suteikiamas ir teigiamo vertinimo atspalvis.

2.1. Deminutyviniais būdvardžių vediniais ypatybė ir įvardijama, paryškina, ir pabrėžiamas teigiamas jos vertinimas: *<...> nebebūdavo jokio triukšmo, sėdėdavo ramučiai, abi plaštakas pasidėję ant išsiimto vadovėlio, geručiai, švelnučiai kaip kokie labai jauni klierikėliai (46)*. Teigiamą vertinimą sustiprina ir paties deminutyvo semantika (pvz.: *ramutis* „apie vaiką – nelaksto neišdykauja“ (DŽ 642)). Jei sakiniuose deminutyviniai būdvardžiai būtų pakeisti nedeminutyviniais (pvz.: *ramus, geras, liekna*), neliktų ne tik pačios ypatybės stiprinimo, bet ir aiškiai pasakyto malonaus kalbamojo dalyko vertinimo.

2.2. Mažybiniai būdvardžiai, įvardijantys stiprų, teigiamo vertinimo atspalvį turintį požymį, vartojami situacijoje, kai reiškiamas užuojauta, susirūpinimas: *<...> nei kada nors gyvenime anei kiek rūpėsi, gal jie net nepastebės tavęs, mažylio, visom jėgom besistengiančio augti skurdžioj žemėj prie pat asfalto krašto (35)*. Čia kalbama apie beržą, kuris auga netoli namų, gailimasi, kad vaikai eidami pro šalį po šakelę nulaužia. Užuojautą stiprina pačių būdvardžių semantika (*mažylis* „mažas, mažytis“ (DŽ 387) bei platesnis kontekstas, visos ištraukos prasmė.

3. Mažybiniai būdvardžiai įvardijamą objekto ypatybę ne tik sustiprina, pabrėžia, bet ir nuspalvina neigiamo vertinimo atspalviu.

3.1. Būdvardžių deminutyvais savybė pavadinama ir neigiamai vertinama tada, kai pabrėžiamas kalbamojo objekto mažumas, menkumas, skurdumas: *palipus dviem laipteliais į tas atviras gonkeles, trobos durys buvo įstatytos taip, jog į vidų, į tą ir taip jau **mažytę** priemenėlę* (85). Neigiamas įvardytos savybės (ir viso aptariamojo objekto) vertinimas ypač pabrėžiamas išsamesniu objekto aptarimu, komentarais (pvz., *į tą ir taip jau **mažytę** priemenėlę*).

Nagrinėjant romano būdvardžių deminutyvus būtų galima išskirti kelias būdingiausias kalbėjimo situacijas, kuriose vartojami deminutyviniai būdvardžių vediniai: mažybiniu maloniniu būdvardžiu įvardyta savybė yra tik sustiprinama – 5 deminutyvai, sustiprinama ir vertinama teigiamai – 5 (pvz., kai kelia gailestį, užuojautą, malonumą), sustiprinama ir vertinama neigiamai – 1 (pvz., kai pabrėžiamas menkumas, skurdumas bei ironizuojama). Taigi beveik visos priesagos (-*utis*, -*ė*, -*ytė*, -*ylis*, -*elė*) turi sustiprintą teigiamą vertinimą, išskyrus priesagos -*ytis*, -*ė* vedinį *mažytė*, kuriuo pabrėžiamas menkumas, ironizuojama, tačiau tai daroma švelniai.

4.5. Emocijų įvardijamoji leksika

Emocingumas kalboje yra jausminio santykio su kalbamąja tikrove atspindys. Emociniai atspalviai išreiškia santykį su kalbamuoju daiktu bei su adresatu, jie esti teigiami arba neigiami (žr. Župerka 1997: 18–22).

Šiame skyriuje aptariama Granausko romano emocijų įvardijamoji leksika. Rasti leksikos vienetai suskirstyti į vertinamąją leksiką (85), pastaroji skirstyta į teigiamas (43) ir neigiamas (42) emocijas reiškiančius žodžius ir nevertinamąją leksiką (15) (žr. 12 priedą). Skirstymas į grupes yra gana subjektyvus.

1. Nevertinamosios leksikos žodžiai, remiantis Aloyzo Gudavičiaus (2000: 123) pateikta skale, atitinka nulinį tašką, nes nevertinamosios leksikos žodžiai yra neutralūs, neturi konotacinės reikšmės ir nėra vertinamojo pobūdžio. Konotacinė reikšmė – antrinė reikšmė, svarbiausi jos komponentai yra emociniai ir stilistiniai atspalviai (žr. Župerka 1997: 20). Nevertinamosios leksikos grupės žodžiai (žr. 12 priedą): *o jis pats pajuto po krūtinkauliu jausmą, panašų į tą, kuris ten atsiranda* (42); *jis tik jautė, kad tas didžiulis gerumas jame vis didėjo* (9); *bet dabar nejuokauk, klausyk* (13); *argi ji nenujautė, nepajuto, kad vyras yra pasikeitęs* (149); *per žiemą akys taip pasiilgo spalvų* (132); *atsimerkęs jis net nusišypsojo* (39). Emocijas įvardijantys žodžiai: *jausmas* ‘nujautimas, nuovoka’ (DŽ 267), *jausti* ‘patirti jausmą’ (DŽ 267), *pasiilgti* ‘imti ilgėtis, išsiilgti’ (DŽ 508) ir t. t., neturi jokio emocinio atspalvio, jie įvardija tik patį jausmą. Žodis *jausmas* romane pavartotas 5 kartus, *jausti* – 17 kartų, *nustebti* – 3, *pajusti* – 5, *pasiilgti* – 2. Daugumas emocinių nominacinių žodžių Granausko romane pavartota ne po vieną kartą. Šie žodžiai dažniausiai neturi nei loginio, nei emocinio vertinimo arba turi tik loginį ar tik emocinį vertinimą, pvz., *pajusti* ‘pradėti justis’ neturi nei loginio, nei emocinio vertinimo.

2. 85 romane rasti žodžiai laikytini vertinamosios leksikos dalimi. Ji dar skirstyta į teigiamo vertinimo leksiką (2.1.) ir neigiamo vertinimo leksiką (2.2.), pastaroji – į neutralius (2.2.1.) ir pastiprinto (2.2.2.) vertinimo leksikos vienetus (žr. 12 priedą).

Žodžiai, turintys konotacinę reikšmę, dažnai yra subjektyvūs ir vartojami tik tam tikrame kontekste. Taigi konotacija siejasi su bendravimo situacijos vertinimu, kalbančiųjų tarpusavio santykių atskleidimu (žr. Jakaitienė 2010: 55). Jausmai – nuo džiūgavimo iki visiškos nevilties – egzistuoja ir vienokiu ar kitokiu būdu veikia mintis, elgesį, santykį su kitais.

2.1. Pirmiausia aptariama leksika, žyminti teigiamo vertinimo emocijas – tokių tekste buvo rasta 43 (žr. 12 priedą): *neapsakomą džiaugsmą* (19); *tas dvasios pakilimas, kurį kai kas vadina įkvėpimu* (19); *nepažįstamas moteris* (79); *jis tik jautė, kad tas didžiulis gerumas jame vis didėjo* (9); *į tą neapsakomą gerumą* (10); *dabar aš iš tavęs prašau tavo meilės sau* (37); *išsenka vaizduotė, dingsta tas polėkis* (19) ir t. t. Žodžiai *dėkingas, dvasios pakilimas, džiaugsmas, gerumas, laiminga (s), malonus, meilė, mylimas, pasididžiavimas, polėkis, širdžių paslaptys, užuojauta* ir t. t. pavadina emocijas. Šiais žodžiais įvardijama žmogaus psichinė būseną, jais parodoma, kaip kalbantysis yra nusiteikęs (plg. Pikčilingis 1975: 18). Vartodamas tokius žodžius, veikėjas parodo gerą nuotaiką ir nusiteikimą, tačiau kai kuriems žodžiams reikalingas kontekstas, kuris leidžia suprasti, kokią emociją jie išreiškia, pvz., *nustebęs: jis buvo labai nustebęs dėl tokio atviro, paprasto, malonaus pokalbio* (78) – čia nustebimas yra malonus ir teigiamas; *užuojauta: priimkit nuoširdžiausią mano užuojautą* (80); *ir dabar tokie dalykai jaunimui sukeltų tik juoką, o taip sakančiam – užuojautą* (150), pastarajame pavyzdyje jau girdima švelni ironija.

Šiai grupei taip pat priklauso žodžiai, įvardijantys jausmus, turintys emocinio vertinimo semą. Jausmas – tai „santykio su aplinka, kitais žmonėmis ir pačiu savimi išgyvenimas“ (DŽ 267): *džiaugėsi jau vien tuo, kad sapnavo* (30); *iš kur ji galėjo žinoti, kur ir kokiam lageryje kankinasi jos jaunas vyras, dar nespėtas nei atmylėti, nei atbučiuoti* (72); *net krūtinę išpūtė iš pasididžiavimo* (108); *argi nemylėjau tavęs per žiemą* (23); *ar tu jautei, kad aš tave myliu* (37) ir t. t. Teigiami jausmai – džiaugsmas, įkvėpimas, interesas, laimės jausmas, nuostaba, susižavėjimas, meilė – sukelia teigiamas emocijas.

2.2. Neigiama emocinė leksika skirstyta į neutralią leksiką (2.2.1.) ir pastiprintą leksiką (2.2.2.) (žr. 12 priedą). Šios grupės žodžių romane rasta 42. Jausmus sudaro emocijos, kurios kyla iš žmogaus vidinio gyvenimo ir minčių. Neigiami jausmai veda žmogų prie psichinio išsekimo. Mūsų kalboje neigiamiems jausmams yra dukart daugiau pavadinimų nei teigiamiems.

2.2.1. Neutralia neigiama vertinamąja leksika išreiškiamas neigiamas, blogas vertinimas: *su baimė, galvodama, kas bus, kai ji sulauks keturiolikos* (110); *visą drebantį ir nuo šalčio, ir nuo išgąščio* (120); *tik prisiminimai ir nuolatinis gailėstis* (17); *jis jautėsi prieš jį kaltas* (99); *ir kažko – gal pavasario – taip ilgai ir liūdnai nesulaukiančių* (27); *jautėsi nelaimingas, visų apleistas* (99); *ir pamačiau piktas mokytojos Č. akis* (66); *gal tik sukėlė jam virtinę skaudžių prisiminimų* (134); *aš nemėgau nei tos rusų kalbos, nei literatūros* (53); *šiaip sau kažką rašinėjo iš nuobodumo* (108). Tekste rasti daiktavardžiai *baimė, gėda, nuobodumas, vienatvė,*

veiksmažodžiai *nemylėti, nemėgti*, būdvardžiai *abejingas nelaimingas, piktas*, dalyvis *įžeidžiantis* ir t. t. jausmų neveikia stipriau negu proto.

Neigiamų emocijų nuotaika yra slogi ir bloga. Tai susiję su žmogaus fizine būkle (pvz.: *skausmas, sunkumas*) ir daugiausia su žmogaus emocine būkle (pvz.: *abejingas, baimė, išgąstis, liūdnumas, piktas, vienatvė* ir t. t.) (žr. 12 priedą). Daugumas žodžių sudaryti su priešdėliu *ne-*. Jais įvardijama pamatiniu žodžiu pasakyto dalyko priešybė, plg.: *nelaimingas, nemylimas, nepatenkintas* ir *laimingas, mylimas, patenkintas*.

2.2.2. Padalijimas į teigiamą ir neigiamą erdvę yra daugiau loginis pačių emocijų vertinimas. Tradiciškai visada buvo skiriama emocijų leksika, t. y. žodžiai, pavadinantys emocijas (*džiaugsmas, liūdesys* ir t. t.) ir žodžiai, turintys emocinio vertinimo semą (žr. Gudavičius 2000: 126). Antroji neigiamų emocijų grupė yra pastiprinta leksika – emociniai nominaciniai žodžiai su integruota emocine semantika. Tai žodžiai, kurie turi pastiprintą neigiamą atspalvį: *jai pasirodė, kad net siaubo išraiška pasirodė jo veide (173); apstulbusi, nedrįsdama prieštarauti, nešina ta viena nukabinta užuolaida, ataturpsta išėjo (173); išgirdo už nugaros išgąstingą jos balsą (28); visą drebantį ir nuo šalčio, ir nuo išgąščio (120); Mockienė baisiausiai persigando (122)*. Šių žodžių reikšmės turi dar tam tikrą stipresnę emocinį atspalvį, pavyzdžiui, *apstulbti* „iš nustebimo, susijaudinimo ar išgąščio sustingti, apmirti“ (DŽ 35), tačiau *apstulbti* galima iš džiaugsmo arba iš baimės, visa tai parodo kontekstas, anksčiau minėtame pavyzdyje *apstulbimas* buvo labiau iš baimės.

Dauguma emocijas įvardijančių žodžių romane turi tas pačias arba panašias reikšmes, tik vartojami su skirtingais priešdėliais ar priesagomis (žr. 12 priedą), pvz.: *džiaugtis* ‘turėti smagumą, malonumą, linksmintis’ (DŽ 145) – *džiuginti* ‘sukelti džiaugsmą, linksmintis’ (DŽ 145), *mylėti* ‘jausti meilę, prisirišimą, palankumą’ (DŽ 399) – *įsimylėti* ‘pajusti meilę kitam asmeniui’ (DŽ 219) ir t. t.

Granausko romane žodžius taip pat galima suskirstyti į tris konotacijos tipus, arba tris konotacinės reikšmės požymius: *e m o c i n i u s* (1) ir *v a i z d i n i u s* (2) ir funkcinis (3) (žr. Jakaitienė 2010: 54). Granausko romane žodžiai priklauso dviem pirmiesiems tipams.

1. Emociniai požymiai būdingi žodžiams, teikiantiems sąmoningą pranešimą arba kalbėtojo jausminę būseną, kurią jis patiria įvardydamas vieną ar kitą pasaulio dalyką, arba santykį su pašnekovu (Jakaitienė 2010: 54). Pavyzdžiui, žodžiai *siaubas, išgąstis, baimė, piktas, skausmas, nerimas* ir t. t. informuoja apie neigiamą emocinį nusiteikimą pavadinamo daikto atžvilgiu, o žodžiai *laiminga, geras, mylimas, nuoširdus* ir t. t. – apie teigiamą.

2. Žodžiai, turintys vaizdinių požymių, pavadinamą dalyką nusako vaizdu ir veikia pašnekovo vaizduotę (Jakaitienė 2010: 54). Pavyzdžiui, žodis *lėkštas* ‘4. paviršutiniškas, seklys’ (DŽ 360), kelia asociacijas apie žmogų, kurio pažiūros yra paviršutiniškos.

Jausmai panašūs į orus – jų atėjimas nenusakomas, prognozės abejotinos, o efektas – stichiškas. Todėl jausmų ‘proveržis’ dažnokai atrodo pavojingas mąstantiems ir kontroliuojantiems aplinką žmonėms. Granausko romano „Kenotafas“ emocijų įvardijamosios leksikos žodžiai išreiškia emocijas, jas įvertina.

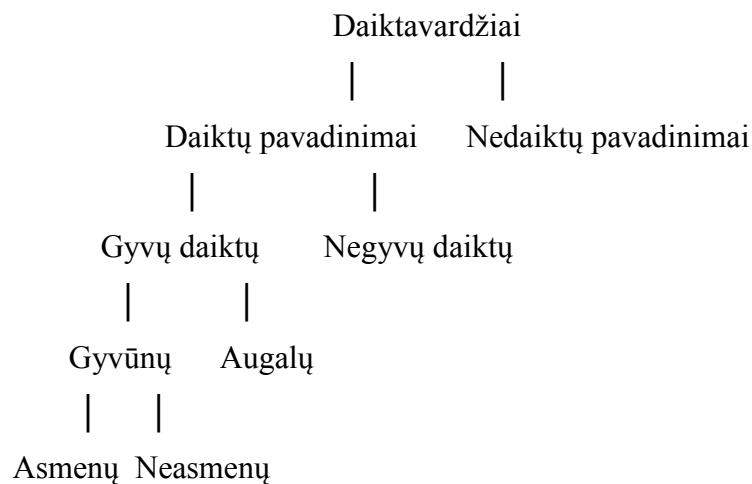
5. L. S. ČERNIAUSKAITĖS IR R. GRANAUSKO ROMANŲ EMOCINĖS LEKSIKOS VARTOJIMO LYGINAMOJI ANALIZĖ

5.1. L. S. Černiauskaitės ir R. Granausko romanų daiktavardžių deminutyvų lyginamoji analizė

Nagrinėtuose romanuose rastas deminutyvų skaičius yra labai panašus: R. Granausko „Kenotafė“ – 124 deminutyvai, o L. S. Černiauskaitės romane „Kvėpavimas į marmurą“ – 126 deminutyvai.

Granausko romano deminutyvai sudaryti su penkiomis skirtingomis priesagomis: *-elis, -ė, -ėlis, -ė, -(i)ukas, -ė, -utis, -ė, -aitė*. Černiauskaitės romano deminutyvai sudaryti su šešiomis skirtingomis priesagomis: *-elis, -ė, -ėlis, -ė, -(i)ukas, -ė, -utis, -ė, -ytė, -is, -(i)ūkštis* (žr. 3 ir 8 priedus). Dariausios daiktavardžių deminutyvų priesagos abiejuose romanuose yra *-elis, -ė*, antra pagal darumą *-ėlis, -ė*, toliau vartojamos visos kitos. Beveik visi išnagrinėti deminutyvai yra teigiamų emocijų, tik keli iš jų turi ironijos reikšmę.

Romanų deminutyvai yra skirstyti į grupes pagal A. Paulauskienės knygoje „Lietuvių kalbos morfologija“ (1994) pateiktą schemą:

8 pav. A. Paulauskienės semantinės daiktavardžių klasifikacijos schema

Naudojantis šia schema buvo suskirstyti Granausko ir Černiauskaitės romanų deminutyvai⁴. Granausko romane „Kenotafas“ gyvų daiktų pavadinimų rasta 35, negyvų daiktų – 89, Černiauskaitės romane gyvų daiktų pavadinimų rasta 45, o negyvų daiktų pavadinimų – 81 (žr. 1 lentelę). Galima pastebėti, kad abiejuose romanuose deminutyvais dažniau nusakomi

⁴ Skirstymas į grupes nėra griežtas, gana subjektyvus.

negyvi daiktai. Gyvų ir negyvų daiktų skirtumas susijęs su giminės skirtumu. Negyvus daiktus reiškiančių daiktavardžių giminė nemotyvuota (žr. Paulauskienė 1994: 62).

Skirstant deminutyvus į gyvų ir negyvų daiktų pavadinimų grupes buvo remtasi J. Macienės (2005: 36) papildytu skirstymu. Abiejų romanų skirstymas į pogrupius yra vienodas (žr. 2 ir 7 priedus), gyvų daiktų pavadinimų pogrupiai yra *augalai, jų dalių pavadinimai, gyvūnai, jų dalių pavadinimai, bendresnieji asmenų (žmonių) pavadinimai, giminystės ryšių pavadinimai, žmonių pagal profesiją, socialinį statusą (visuomeninę padėtį) pavadinimai, žmogaus kūno dalių pavadinimai*. Pogrupis *žmogaus kūno dalių pavadinimai* Černiauskaitės romane yra išsamesnis nei Granausko. Pastarajame rasti vos keturi pavyzdžiai (*širdelė, rankelė, plaukelis, galvelė*), tuo tarpu Černiauskaitės romane – 20 deminutyvų (*kumštelis, pirštelis, balselis, spenelis, akutė, nosiukė* ir t. t.). Beje deminutyvai romanuose, žinoma, pavartoti daugiau nei po vieną kartą, taigi sprendžiant iš konteksto Černiauskaitės veikėjams buvo svarbesnis kūno vaidmuo.

Negyvų daiktų pogrupiai yra beveik vienodi, išskyrus vieną, nes Černiauskaitės romane *rašto, rašmenų ir kt. pavadinimų* grupės žodžių nebuvo rasta: *drabužių, apavo, papuošalų, žaislų ir kt. pavadinimai, erdvės objektų pavadinimai, įvairūs namų apyvokos daiktų pavadinimai, mityba, maisto produktų pavadinimai ir gamtos kūnų ir įvairių reiškinių pavadinimai*. Abiejų romanų skirstymas į negyvų daiktų pogrupius taip pat yra gana panašus (žr. 2 ir 8 priedus), kiek didesnę dėmesį Granauskas atkreipė į įvairius namų apyvokos daiktus, romane buvo rasta 29 deminutyvai (*užuolaidėlės, vežimėlis, lentynėlė, statulėlė, figūrėlė, kastuvėlis*), o Černiauskaitės romane – 12 (*puodelis, lempelė, adatėlė, veidrodėlis, smeigtukas*). Granausko romano veikėjai buvo kaimo žmonės, kuriems namų aplinka buvo labai svarbi, didžiąją laiko dalį jie leisdavo kartu su šeima, tai buvo vieta kur jie jautėsi jaukiai, todėl ir deminutyvų šia tema yra daugiau. Visiškai kitoks yra Černiauskaitės romanų veikėjas, jis yra miesto žmogus truputį užstrigęs praėjusiame šimtametyje, tačiau su visomis šių dienų naujovėmis (*poršė, televizorius ir pan.*).

Kadangi deminutyvai yra priesaginiai vediniai, jie turi darybos reikšmę. Paprastai ta reikšmė nusakoma kaip mažumas arba malonumas (arba abu požymiai kartu), kartais net menkumas (prastumas, skurdumas, niekinimas) (LKG I 1965: 253–288). Nagrinėjant romano daiktavardžio deminutyvų darybą ir semantiką, galima pastebėti, kad deminutyvams būdingos keturios pagrindinės reikšmės: mažumo, malonumo, mažumo–malonumo ir ironijos, pvz. mažumą (*berželis, plunksnelė* ir t. t.), malonumą (*apsakymėlis, pušynėlis, senutė* ir t. t.), mažumą–malonumą (*dukrelė, lazdelė* ir t. t.), ironijos (*leitenantėlis, komustėlis*). Dažniausiai romane „Kenotafas“ deminutyvai vartojami mažumo reikšme. Černiauskaitės romane taip pat rastos šios keturios pagrindinės reikšmės, pvz. mažumą (*kumštelis, paršelis* ir t. t.), malonumą

(*balselis, veidelis* ir t. t.), mažumą–malonumą (*delniukas, gegužiukas* ir t. t), menkinamąją (*žvėriūkštis, elniūkštis* ir t. t.). Dažniausiai romane „Kvėpavimas į marmurą“ deminutyvai vartojami malonumo reikšme.

Taigi šių dviejų šiuolaikinių prozininkų romanuose daugiau deminutyvų pasitelkta apibūdinti negyviesiems daiktams, žmogaus aplinkai. Granausko romane daugiausia deminutyvų turi mažumo reikšmę, o Černiauskaitės deminutyvai – malonumo reikšmę.

1 lentelė

Daiktavardžių deminutyvų semantinės grupės romanuose

Autorius	Gyvų daiktų semantinė grupė	Negyvų daiktų semantinė grupė
R. Granauskas „Kenotafas“	35 <i>paukštelis, drambliukas, žvirblelis, leitenantėlis, mergelė, paršelis, šakelė</i> ir t. t.	89 <i>aparačiukas, kūrinėlis, turgelis, buteliukas, pečiukas, pieštukas, radijukas, vežimėlis</i> ir t. t.
L. S. Černiauskaitė „Kvėpavimas į marmurą“	45 <i>pirštelis, šunytis, putpeliukas, akutė, čigoniukas, žvėriūkštis, auklytė, zuikelis</i> ir t. t.	81 <i>kampelis, akmenėlis, langelis, valandėlė, kambariukas, saululė, švarkelis, stalelis, žingsnelis</i> ir t. t.

5.2. L. S. Černiauskaitės ir R. Granausko romanų būdvardžių deminutyvų lygionamoji analizė

Deminutyviniai būdvardžiai yra vediniai, todėl svarbu atsižvelgti į jų darybos reikšmę, į santykį su pamatiniu žodžiu. Dėl darybos išryškėjęs emocinis komponentas gali lemti deminutyvų vartojimą tekste, derinimą su kitais kalbos vienetais (Macienė, 2005: 76). Pagal tai, kad būdvardžių deminutyvai yra ekspresyvūs žodžiai, kaip teigia Kazimieras Župerka, jie taip pat visada bus „lingvistinės stilistikos ir semasiologijos, leksikologijos bei kitų šakų tyrimų paribys“ (žr. Župerka 1995a: 4).

Nagrinėtuose romanuose rastas deminutyvų skaičius yra labai panašus: R. Granausko „Kenotafe“ – 11 deminutyvų, o L. S. Černiauskaitės romane „Kvėpavimas į marmurą“ – 10 deminutyvų (žr. 2 lentelę).

Granausko romane deminutyvai sudaryti su keturiomis skirtingomis *-utis, -ė, -ytė, -ylis, -elė* priesagomis. Černiauskaitės romano deminutyvai sudaryti su trimis skirtingomis priesagomis: *-utis, -ė, -ytis, -ė, -ėlis, -ė*. Dariausios daiktavardžių deminutyvų priesagos romanuose yra *-utis, -ė*, antra pagal darumą yra *-ytis, -ė*, toliau vartojamos visos kitos. Būdvardžių dariniai sudaryti su vadinamosiomis mažybinėmis priesagomis, jų galima sudaryti iš kiekvieno kokybinio būdvardžio. K o k y b i n i a i b ū d v a r d ž i a i reiškia paties daikto ypatybę, kuri paprastai esti neapibrėžta ir kintama, t. y. galima laipsniuoti, subjektyviai vertinti ir pabrėžti, pvz.: *gražus, geras, margas* (žr. Paulauskienė 1994: 173–174). Dažniausiai jie sudaromi su šiomis priesagomis: *-utis, -ė, -(i)ukas, -ulis, -ėlis, -ytis, -ylis* ir t. t. (žr. Paulauskienė 1994: 185).

Granausko deminutyvų buvo išskirtos 3 semantinės grupės (pagal išorines, fizines ir fiziologines objekto ypatybes, pagal erdvės ypatybes ir daikto padėtį erdvėje ir vidines, charakterio, psichikos ypatybes), o Černiauskaitės – 5 grupės (pagal išorines, fizines ir fiziologines objekto ypatybes, pagal erdvės ypatybes ir daikto padėtį erdvėje, vidines, charakterio, psichikos ypatybes, pagal laiko ypatybę (naujumą) ir pagal vertę). Trys pirmosios grupės, apskritai yra pagrindinės ir plačiausios semantinės grupės. Pirmajai grupei priklausantys būdvardžiai apibūdina objekto išvaizdą pagal išorinius požymius, pvz.: pagal plonumą – *plonytė, smulkutė*; pagal svorį – *lengvutė, lengvutėlis* ir t. t. Antroji semantinė grupė apibūdina daiktus pagal tai, kaip jie išsidėstę erdvėje, pvz.: pagal dydį – *mažytis, mažytė* ir t. t. Trečioji grupė objektą apibūdina pagal vidines ypatybes, pvz.: pagal gerumą – *ramutis, gerutis, gudrutis* ir t. t. Dar dvi semantinės grupės (pagal laiko ypatybę (naujumą) ir pagal vertę), kurių pavyzdžių buvo rasta Černiauskaitės romane „Kvėpavimas į marmurą“ yra neskaidomos.

Būdvardžių deminutyvai savo vartojimu kiek skiriasi nuo daiktavardžių deminutyvų, nes nė vienoje kalbėjimo situacijoje deminutyviniai būdvardžių vediniai neturi mažinamosios reikšmės. Skiriamos penkios kalbėjimo situacijos, kuriose vartojami būdvardžių deminutyvai (žr. Macienė 2005: 89–93). Granausko romane būdvardžių deminutyvai suskirstyti į tris grupes – deminutyviniai būdvardžiai vartojami tokioje kalbėjimo situacijoje, kai pavadinama pati ypatybė, pabrėžiamas įvardijamosios savybės stiprumas, intensyvumas, bet nėra aiškiai nusakytas jos vertinimas (*jaunutė, jaunutis, smulkutė*); būdvardžių deminutyvai vartojami tokioje situacijoje, kai jais pavadinama ypatybė ne tik sustiprinama, bet jai suteikiamas ir teigiamo vertinimo atspalvis (*ramutis, gerutis, švelnutis, mažylis*); mažybiniai būdvardžiai įvardijamą objekto ypatybę ne tik sustiprina, pabrėžia, bet ir nuspalvina neigiamo vertinimo atspalviu (*mažytė*, šiuo atveju ypatybės nusakymas reiškia patalpos menkumą). Černiauskaitės romane būdvardžių deminutyvai taip pat priklauso dviem pirmosios grupėms: 1) kai deminutyvai neturi aiškiai nusakyto vertinimo, išreiškia tik tam tikras ypatybes (*menkutė, plonytė, smulkutė, lengvutė, lengvutis*); 2) kai deminutyvai pavadintą ypatybę ne tik sustiprina, bet vertina teigiamai (*gudrutis*). Černiauskaitės romane yra išskiriama dar viena, mažesnė semantinė būdvardžių deminutyvų grupė, reiškianti laiko ypatybę (naujumą) – *naujutėlis*.

Beje, ypatybės, požymio stiprinimas, teigiamas arba neigiamas vertinimas aiškėja ir iš konteksto, vartojamų epitetų, palyginimų, supriešinimų. Abiejų prozininkų romanuose būdvardžių deminutyvų semantinės grupės ir vartojimas kalbėjimo situacijose yra labai panašus.

2 lentelė

Būdvardžių deminutyvai romanuose

Autoriai	Būdvardžių deminutyvai
Granauskas „ <i>Kenotafas</i> “	<p style="text-align: center;">11</p> <p><i>plonytė, lieknutė, smulkutė, mažilelė, jaunutis, jaunutė, mažylis, mažylė, ramutis, gerutis, švelnutis</i></p>
L. S. Černiauskaitė „ <i>Kvėpavimas į marmurą</i> “	<p style="text-align: center;">10</p> <p><i>plonytis, smulkutis, lengvutė, lengvutis, lengvutėlė, mažytė, mažytis, gudrutis, naujutėlaitis, menkutė</i></p>

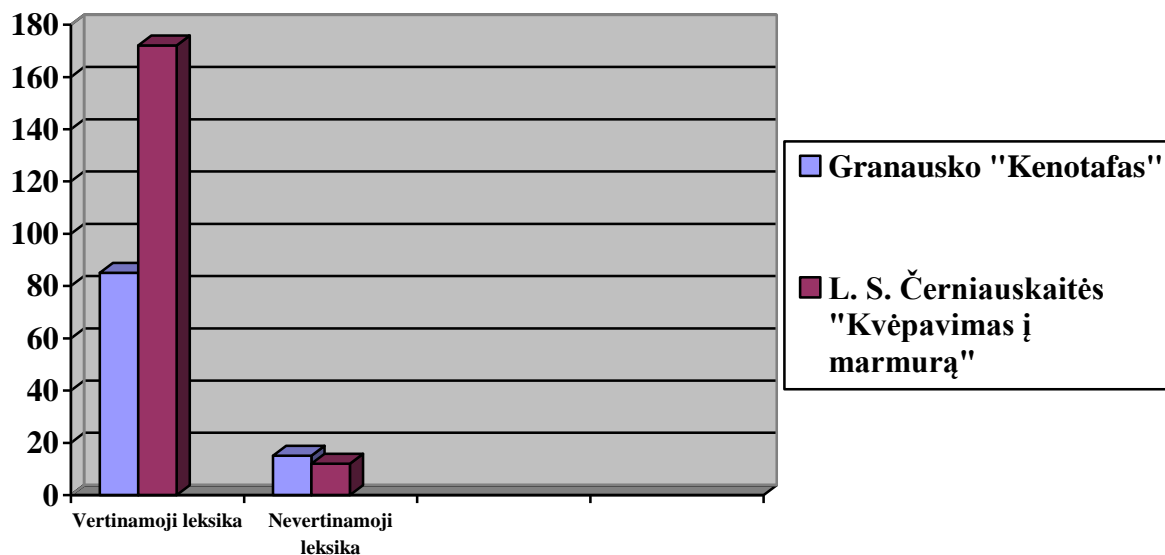
5.3. L. S. Černiauskaitės ir R. Granausko romanų emocijų įvardijamosios leksikos lyginamoji analizė

Nors mes ir sugebame kalbėti apie emocijas, ir galime būti įsitikinę tuo, kad suprantame vienas kitą, kai kalbame, pavyzdžiui, apie baimę, bet mokslininkai dar nerado pakankamai aiškaus emocijų apibrėžimo – tokio, kuris neturėtų subjektyvių sąvokų ir nesusiaurėtų iki požymių įvardijimo. Emocijomis arba emociniais išgyvenimais dažniausiai vadinamos pačios įvairiausios žmogaus reakcijos – nuo audringos aistros iki subtilių nuotaikos atspalvių.

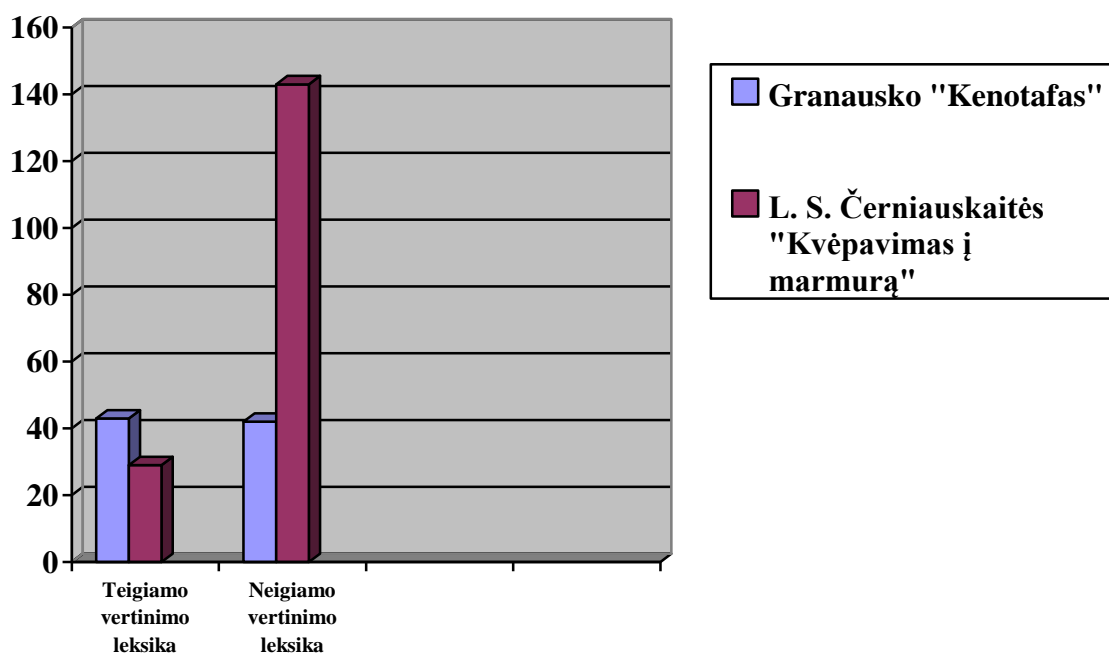
Emocijos – išgyvenimo komponentas, duoda žmogui galimybę prisitaikyti prie gyvenimo informaciškai neapibrėžtoje aplinkoje. Reikalingų žinių trūkumo atveju atsiranda emocijos. Jos padeda rasti naujos informacijos ir kartu padidina tikslo pasiekimo tikimybę. Visos emocijų išraiškos charakterizuojamos nukrypimu (teigiamu arba neigiamu), įtampos laipsniu ir apibendrinimo lygiu.

L. S. Černiauskaitės „Kvėpavimo į marmurą“ ir Granausko „Kenotafo“ romanų emocijų įvardijamoji leksika buvo suskirstyta į dvi grupes – nevertinamoji ir vertinamoji leksika, pastaroji skirstyta į teigiamo vertinimo leksiką ir neigiamo vertinimo leksiką. Skirstymas buvo gana sąlygiškas.

Granausko romano „Kenotafas“ ir Černiauskaitės romano „Kvėpavimas į marmurą“ emocijų įvardijamoji leksika skiriasi. Granausko romano emocijų įvardijamosios leksikos žodžių rasta 100: reiškiančių nevertinamąją leksiką – 15 žodžių (*jausmas, nustebti, pajusti, jausti*) ir vertinamąją leksiką: teigiamo vertinimo leksiką – 43 (*apsidžiaugti, gerumas, meilė, šypsena, laimė*) ir neigiamo vertinimo leksiką – 42 (*kaltas, išgąstis, siaubas, nemylėti, įžeidžiantis*). Černiauskaitės romano emocijų įvardijamosios leksikos žodžių rasta 184: reiškiantys nevertinamąją leksiką – 12 žodžių (*jausti, jausmas, jausmingas, stebėti*) ir vertinamąją leksiką, ši dar skirstyta į teigiamo – 29 (*džiaugsmas, smalsumas, malonė, užjausti*) ir neigiamo vertinimo leksiką – 143 (*gėdingas, klyksmas, siaubas, sumišimas, pasibjaurėjimas*) (žr. 9, 10 pav.).

9 pav. Vertinamoji ir nevertinamoji leksika

10 pav. Vertinamoji leksika (teigiama ir neigiama)

Dviejų prozininkų emocijų įvardijamoji leksika romanuose labai skiriasi, ypač vertinamoji leksika. Granausko romane teigiamo vertinimo leksikos yra 43, o neigiamo – 42, o Černiauskaitės romane teigiamo vertinimo leksikos – 29, o neigiamo – 143. Emocijų įvardijamosios leksikos suskirstymas į teigiamą ir neigiamą labai akivaizdžiai atskleidžia abiejų

prozininkų pasaulėjautą⁵. Granauskas yra archajiškesnis rašytojas. Pagal kūrinių tematiką Granauskas būtų tradiciškiausias lietuvių kaimiškosios prozos kūrėjas iš šiuolaikinių lietuvių rašytojų (žr. <http://www.rasyk.lt/rasytojai/romualdasgranauskas.html>). Romane veikėjas yra pagyvenęs kaimo žmogus, kuriam rūpi jo aplinka, į kurią visuomet žiūri su meile ir pasididžiavimu, todėl romane teigiamų emocijų raiškos yra daugiau negu neigiamų.

Visiškai kitoks vaizdas yra kuriamas Černiauskaitės romane, kur autorė veda siužetą ta emocijų stygele kaip lino akrobatą, ir skaitytojas spokso susidomėjęs, mat rašytoja puikiai žongliruoja žodžiais, sakiniais, jų kuriama nuotaika (žr. <http://www.rasyk.lt/knygos/kvėpavimas-i-marmura/1169.html>). Romane „Kvėpavimas į marmurą“ teigiamo vertinimo leksikos žodžių rasta vos 29, tuo tarpu neigiamo vertinimo leksikos žodžių – 143. Neigiamų emocijų įvardijimų mūsų kalboje yra kur kas daugiau negu teigiamų, taip yra ir Černiauskaitės romane. Neatsitiktinai neigiamų emocijų mechanizmas pradeda veikti jau nuo pat gimimo, o teigiamos emocijos atsiranda žymiai vėliau. Toks didelis neigiamų emocijų raiškos skaičius romane rodo žmogaus nuotaiką, požiūrį į pasaulį ir apskritai į gyvenimo prasmę. Černiauskaitės romano personažų gyvenimas klostosi ne itin gerai. Romano pagrindinei veikėjai Izabelei tenka susidurti su daugeliu išbandymų: vyro neištikimybe, vaiko liga ir mirtimi, sūnų nužudo įvaikintas berniukas iš globos namų. Beje, globotinis yra nelabai stabilios psichikos, piktas vaikas, kartkartėmis ją bauginantis. Dažnai pasikartojantys žodžiai *baimė, bijoti, pyktis, neapykanta* ir t. t. romanui suteikia slogią, negerą nuotaiką.

Romanų emocijų įvardijamosios leksikos žodžiai, be pagrindinės reikšmės, turi ir antrines reikšmes, pvz.: *klyksmas* ‘1. didelis rėksmas, šauksmas’ (DŽ 313) Skirstymas į grupes yra gana sąlygiškas. Černiauskaitės romane žodis *klyksmas* išskiriamas ir grafiškai (neįprasta rašyba), ir sintaksiškai (žodžio pakartojimu), taip akivaizdžiau perteikiamas bauginantis jausmas: *klyyyyyyyyyksmas (18)*.

Taigi dviejų talentingų šiuolaikinių autorių kūryba skiriasi ne tik turiniu, personažais, bet ir kalbine emocijų raiška. Granauskas yra tradiciškesnis lietuvių kaimiškosios prozos kūrėjas, jo emocijų įvardijamoji leksika yra teigiama, o Černiauskaitės prozos stilistika artima modernizmo estetikai ir dėmesys koncentruojamas į neigiamus dalykus.

⁵ Pasaulėjauta – jausminis žmogaus santykis su aplinka (DŽ 506).

IŠVADOS

Šių dviejų prozininkų, Lauros Sintijos Černiauskaitės ir Romualdo Granausko, emocinės leksikos (deminutyvų, emocijų įvardijamosios leksikos) gausumas, kalbėsenos emociingumas apskritai, leidžia kalbėti apie pabrėžtinai emocinį šių rašytojų santykį su pasauliu. Jų tekstuose svarbios visos detalės, žodžiai, gestai, iškalbi tylą – taip kuriamas reikšmių laukas, bylojantis apie šių rašytojų žmogaus turtingą organišką būtį.

Romualdo Granausko romane „Kenotafas“ emocinę leksiką sudaro daiktavardžių ir būdvardžių deminutyvai, nedeminutyvinė-sisteminė emocinė leksika, kontekstinė emocinė leksika ir emocijų įvardijamoji leksika. Lauros Sintijos Černiauskaitės romano „Kvėpavimas į marmurą“ emocinę leksiką sudaro daiktavardžių ir būdvardžių deminutyvai, emocijų įvardijamoji leksika. R. Granausko romane buvo rasti 300 žodžiai, priklausantys emocinei leksikai: daiktavardžių deminutyvų – 124, būdvardžių deminutyvų – 11, emocijas įvardijantys žodžiai – 100, kita sisteminė emocinė leksika – 44, kontekstinių emocijų žodžių – 21. L. S. Černiauskaitės romane rasti 320 žodžiai, priklausantys emocinei leksikai: daiktavardžių deminutyvų – 126, būdvardžių deminutyvų – 10, emocijas įvardijančių žodžių – 184. Daugelis žodžių šiuose romanuose kartojasi ne po vieną kartą.

Romanuose rastas daiktavardžių deminutyvų skaičius yra labai panašus: R. Granausko – 124 deminutyvai, o L. S. Černiauskaitės romane – 126 deminutyvai.

Granausko romane deminutyvai sudaryti su penkiomis skirtingomis priesagomis: *-elis, -ė, -ėlis, -ė, -(i)ukas, -ė, -utis, -ė, -aitė*. Černiauskaitės romano deminutyvai sudaryti su šešiomis skirtingomis priesagomis: *-elis, -ė, -ėlis, -ė, -(i)ukas, -ė, -utis, -ė, -ytė, -is, -(i)ūkštis*. Dariausios daiktavardžių deminutyvų priesagos romanuose yra *-elis, -ė*, antra pagal darumą *-ėlis, -ė*, toliau vartojamos visos kitos. Beveik visi išnagrinėti deminutyvai yra teigiamų emocijų, tik keli iš jų turi ironijos reikšmę.

Granausko romane daiktavardžių deminutyvai priklauso daiktų semantiniai grupei, kuri smulkiau skirstoma į gyvus ir negyvus daiktus. Gyvų daiktų pavadinimų rasta 35 (*paukštelis, drambliukas*), negyvų daiktų – 89 (*aparačiukas, kūrinėlis*), Černiauskaitės romane gyvų daiktų pavadinimų rasta 45 (*pirštelis, šunytis*), o negyvų daiktų pavadinimų – 81 (*kampelis, valandėlė*). Abiejuose romanuose dažniausiai vartojami negyvus daiktus įvardijančių daiktavardžių deminutyvai.

Granausko romane būdvardžių deminutyvų rasta 11 (*lieknutė, jaunutė, mažylis*), o Černiauskaitės – 10 (*menkutė, plonytė, smulkutė*). Būdvardžių deminutyvai kalbėjimo situacijose neturi mažinamosios reikšmės; jais pabrėžiamas kalbamojo asmens ar dalyko požymis,

mažybiniai būdvardžiai arba sustiprina pavadinamą ypatybę, arba ją sustiprina ir vertina teigiamai arba neigiamai. Mažybinių būdvardžių reikšmę kalbėjimo situacijose sustiprina kontekstas.

Emocijų įvardijamoji leksika romanuose kiekybiškai skiriasi. Granausko romano emocijų įvardijamosios leksikos žodžių rasta 100: reiškiančių nevertinamą leksiką – 15 žodžių, teigiamo vertinimo – 43, neigiamo – 42. Černiauskaitės romano emocijų įvardijamosios leksikos žodžių rasta 184: reiškiančių nevertinamą leksiką – 12 žodžių, teigiamo vertinimo – 29, neigiamo – 143.

Lauros Sintijos Černiauskaitės ir Romualdo Granausko emocinės leksikos (deminutyvų bei emocijų įvardijamosios leksikos) gausumas, emocingumas leidžia kalbėti apie pabrėžtinai emocinį šių rašytojų, ir apskritai lietuvių tautos, santykį su pasauliu. Černiauskaitės ir Granausko tekstuose svarbios visos detalės: žodžiai, gestai, iškalbi tylą – taip kuriamas visur esantis reikšmių laukas, bylojantis apie abiejų rašytojų prozos žmogaus turtingą organišką būtį.

Šaltiniai

- ČERNIAUSKAITĖ, Laura Sintija. *Kvėpavimas į marmurą*. Vilnius: Alma litera, 2010.
- GRANAUSKAS, Romualdas. *Kenotafas*. Vilnius: Lietuvių rašytojų sąjungos leidykla, 2005.

Literatūra

ČERNIAUSKAITĖ, Dalia. *Dar kartą apie ryšius, jų ilgesį ir baimę*. Iš *Literatūra ir menas*. Nr. 3106, 2006 liepos 28 [žiūrėta 2012 vasario 5d.]. Prieiga internete: http://www.culture.lt/lmenas/?st_id=9230.

ČERNIUTĖ, Violeta. *Šnekamosios kalbos ir emocinės-ekspresinės leksikos apibūdinimo problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbotyros klausimai (XLII), 2000.

Dabartinės lietuvių kalbos gramatika. Red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

GRANAUSKAS, Romualdas. Internetinė prieiga: <http://www.rasyk.lt/index.php/fuseaction,writers.view;id,208>, [žiūrėta 2012 kovo 4 d.].

GUDAVIČIUS, Aloyzas. *Etnolingvistika*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įmonė, 2000.

GUDAVIČIUS, Aloyzas. *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2007.

JAKAITIENĖ, Evalda. *Lietuvių kalbos leksikologija*. Vilnius: Mokslas, 1980.

JAKAITIENĖ, Evalda. *Leksinė semantika*. Vilnius: Mokslas, 1986.

JAKAITIENĖ, Evalda. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

KEPALAITĖ, Albina. *Intelektas. Emocijos*. Šiauliai: K. Preikšto pedagoginis institutas, 1982.

Kalbotyros terminų žodynas. Red. Kazimieras Gaivenis., Stasys Keinys. Kaunas: Šviesa, 1990.

KVIETKAUSKAS, Mindaugas. *Bevardės deivės istorija (Laura Sintija Černiauskaitė, Kvėpavimas į marmurą, 2006)*. Internetinė prieiga: <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/5262-mindaugas-kvietkauskas-bevardes-deives-istorija-laura-sintija-cerniauskaite-kvepavimas-i-marmura?catid=466%3Ac>- [žiūrėta 2012 balandžio 24 d.].

Lietuvių kalbos gramatika I. T. 1. red. K. Alvydas. Vilnius: Mintis, 1965.

- Lietuvių kalbos enciklopedija*. Red. V. Ambrazas. Vilnius, 1999.
- Lietuvių kalbos žodynas*. T.III. atsak. red. J. Kruopas. Vilnius: Mintis, 1962.
- Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. T. 1–20. Redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), ir kt. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 [žiūrėta 2012 sausio 12 d.].
Prieiga internete: <http://www.lkz.lt/dzl.php?12>.
- MACIENĖ, Jurgita. *Deminutyvų stilistika*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2005.
- PAULAUSKIENĖ, Aldona. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
- PIKČILINGIS, Juozas. *Lietuvių kalbos stilistika 2*. Vilnius: Mintis, 1975.
- PIKČILINGIS, Juozas. *Stilistikos darbų rinktinė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidybos centras, 2010.
- ŠERELYTĖ, Renata. *Pavargusio žodžio erdvė*. Iš *Metai*. Nr. 4. P. 144–146, 2005.
- URBUTIS, Vincas. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Leidykla Mokslas, 1978.
- VASKELIENĖ, Jolanta. *Darybiniai sinonimai*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įmonė, 2000.
- ŽUPERKA, Kazimieras. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius: Mokslas, 1983.
- ŽUPERKA, Kazimieras. *Stilistika* [mokomoji knyga]. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 1997.
- ŽUPERKA, Kazimieras. *Stilistika*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2001.
- КЛЕЧКО Д. *Оценочные номинации и их функционирование в тексте*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002.
- КОЦАНДИ Е. *Оценка как отражение социальных факторов*. Valoda: Valoda dažādu kultūru kontekstā: Zinātnisko rakstu krājums XIV. Daugavpils: Saule, 2004, 219–224.

MAGISTRO DARBO SANTRAUKA

Studijų programa: Lietuvių kalbotyra

Vardas, pavardė: Monika Domeikienė

Darbo pavadinimas: Emocinės leksikos vartojimas grožinėje prozoje (lyginamoji analizė)

Darbo pavadinimas anglų kalba: „The use of emotional vocabulary in prose fiction (comparative analysis)“

Darbo vadovė: prof. habil.dr. K. Župerka

Darbo gynimo data: 2010 06 13

Pagrindiniai žodžiai: deminutyvas, emocinė leksika, emocijų įvardijamoji leksika, daryba

Pagrindiniai žodžiai anglų kalba (keywords): diminutive, emotional vocabulary, Emotional identification vocabulary, formation.

SANTRAUKA

Magistro darbo tema – „Emocinės leksikos vartojimas grožinėje prozoje (lyginamoji analizė)“. Žodžiai, kurie perteikia ne tik sąvoką, bet ir žadina vienokius ar kitokius jausmus, nuotaiką – gėrėjimąsi, pritarimą, gailestį, piktinimąsi ir kita, vadinami emocine leksika. Daugiausia remiamasi teoriniais bei tiriamaisiais šių kalbininkų darbais: J. Macienės (2005); A. Paulauskienės (1994), A. Gudavičiaus (2000; 2007), Jakaitienės (1980; 2010), Pikčilingio (2010) ir kt.

Šio darbo **objektas** yra dviejų šiuolaikinių romanų: Lauros Sintijos Černiauskaitės „Kvėpavimas į marmurą“ (2010) ir Romualdo Granausko „Kenotafas“ (Vilnius, 2005), emocinė leksika. Ją sudaro daiktavardžių ir būdvardžių deminutyvai (jų semantika bei daryba) ir emocijų įvardijamoji leksika. Viena darbo dalis skirta teoriniams nuostatomis išnagrinėti, kita dalis – tiriamaoji.

Darbo **tikslas** – išsiaiškinti, kuo panaši ir kuo skiriasi šių dviejų prozininkų romanų emocinė leksika. Dėmesys skiriamas išnagrinėti šių romanų deminutyvų semantines grupes, jų vartojimą bei darybą ir emocijų įvardijamąją leksiką, kuri smulkiau skirstyta į vertinamąją ir nevertinamąją leksiką.

Šio darbo pagrindiniai **uždaviniai** yra surinkti ir išanalizuoti abiejų romanų daiktavardžių bei būdvardžių deminutyvus, išnagrinėti jų darybą, reikšmę, vartojimą; aptarti ir palyginti abiejų romanų daiktavardžių ir būdvardžių deminutyvų semantines grupes; išanalizuoti ir palyginti

emocijų įvardijamosios leksikos žodžius; apibendrinti rastų daiktavardžių ir būdvardžių deminutyvų bei emocijų įvardijamosios leksikos vartosenos ypatumus.

Tyrimas leidžia padaryti šias išvadas:

1. Romanuose rastas deminutyvų skaičius yra labai panašus: R. Granausko – 124 deminutyvai, o L. S. Černiauskaitės romane – 126 deminutyvai. Beveik visi išnagrinėti deminutyvai yra teigiamų emocijų, tik keli iš jų turi ironijos reikšmę.

2. Granausko romane gyvų daiktų pavadinimų rasta 35 (*paukštelis, drambliukas*), negyvų daiktų – 89 (*aparačiukas, kūrinėlis*), Černiauskaitės romane gyvų daiktų pavadinimų rasta 45 (*pirštelis, šunytis*), o negyvų daiktų pavadinimų – 81 (*kampelis, valandėlė*). Abiejuose romanuose dažniausiai vartojami negyvus daiktus įvardijančių daiktavardžių deminutyvai.

3. Būdvardžių deminutyvų skaičius taip pat labai panašus. Granausko romane būdvardžių deminutyvų rasta 11 (*lieknutė, jaunutė, mažylis*), o Černiauskaitės – 10 (*menkutė, plonytė, smulkutė*).

4. Emocijų įvardijamoji leksika romanuose kiekybiškai skiriasi: Granausko romane rasta 100 žodžių, o Černiauskaitės – 184, iš jų 143 žodis priklauso neigiamo vertinimo leksikai.

Taigi dviejų šiuolaikinių skirtingos kartos autorių kūryba skiriasi ne tik turiniu, bet ir vartojama emocine leksika.

SUMMARY

The topic of Master theses is „The use of emotional vocabulary in prose fiction (comparative analysis)“. Words that convey not only the concept, but also evoke some feelings and mood – delight, support, compassion, anger and other are called emotional vocabulary.

The **object** of this work is the emotional vocabulary of two modern novels: „Breathing into Marble“(2010) by Laura Sintija Černiauskaitė and „Cenotaph“(2005) by Romualdas Granauskas. It consists of diminutives of nouns and adjectives (their semantics and composition) and emotional identification vocabulary. One part of this work is devoted to analyze theoretical aspects and the other part is exploratory: J. Macienės (2005); A. Paulauskienės (1994), A. Gudavičiaus (2000; 2007), Jakaitienės (1980; 2010), Pikčilingio (2010) ir kt.

The **purpose** of this work is to find out emotional vocabulary similarities and differences between these two prose writers' novels. The attention is paid to analyze semantic groups of these two novels' diminutives, usage of them and emotional identification vocabulary that is further divided to evaluative and non evaluative vocabulary.

The main **targets** of this work are to collect and analyze the formation, meaning, usage of diminutives of both novels' nouns and adjectives and to compare them; to discuss and compare the diminutives' semantic groups of both novels' nouns and adjectives; to analyze and compare emotional identification vocabulary words; to summarize usage peculiarities of founded nouns' and adjectives' diminutives and emotional identification vocabulary.

According to theoretical material the following conclusions were reached:

5. Founded quantity of diminutives is very similar in both novels: R. Granauskas – 124 diminutives, novel by L. S. Černiauskaitė – 126 diminutives. Almost all analyzed diminutives are of positive emotions, only a few of them have the value of irony.

6. In the novel by Granauskas it were found 35 names of living things (*birdie, little elephant*), non-living things – 89 (*small machine, piece*), in the novel by Černiauskaitė it were found 45 names of living things (*finger, doggie*), non-living things – 81 (*corner, hour*). In both of these novels noun diminutives that name non-live things are more often used.

7. The quantity of adjective diminutives is also very similar. It were found 11 adjective diminutives in the novel by Granauskas (*thin, very young, little*) and in the novel by Černiauskaitė – 10 (*petty, thin, tiny*).

8. Emotional identification vocabulary in the both novels quantitatively differs: it were found 100 words in the novel by Granauskas and in the novel by Černiauskaitė 184 words were found, of which 143 belong to negative evaluation vocabulary.

Consequently, the works of two modern but different generations authors differ not only by the content but also by the used emotional vocabulary.

1 priedas

L.S. Černiauskaitės romano „Kvėpavimas į marmurą“ daiktavardžių deminutyvų semantinės grupės

DAIKTŲ (OBJEKTŲ) PAVADINIMAI

I. Gyvų daiktų pavadinimai:

akutė 135; apgamėlis 123; auklytė 24; balselis 86 čigoniukas 111; delniukas 38; elniukas 181; ėriukas 168; gegužiukas 124; grūdelis 41; kailiukas 130; kakliukas 24; kiauniukas 12; kumštelis 23; kulnelis 23; kuokelis 18; kūnelis 75; lapelis 131; lapiukas 36; mažiukas 50; nosiukė 181; patelė 10; paršelis 38; piestelė 18; pirštelis 23; plaukelis 186; putpeliukas 174; rainelė 7; rankutė 26; raukšlė 46; raukšliukė 46; sėklėlė 40; snukutis 12; spenelis 92; stiebelis 15; šunytis 168; tėvelis 75; vaikelis 69; vaikinukas 53; veidelis 173; zuikelis 159; žievelė 33; žolelė 16; žvėrelis 169; žvėriūkštis 33.

Iš viso: 45 deminutyvai.

II. Negyvų daiktų pavadinimai:

adatėlė 14; akmenėlis 73; akmenukas 53; angliukas 92; brūkšnelis 147; burbuliukas 174; būrelis 136; dalelė 159; dalelytė 41; dėmelė 143; dirbtuvėlė 170; drabužėliai 32; dulkelė 7; duobutė 50; durelės 9; eilutė 125; ežeriukas 192; figūrėlė 154; geldelė 91; grandinė 64; gumulėlis 201; kabelis 86; kambariukas 139; kampelis 128; kamputis 85; kamuoliukas 179; karoliukas 40; karūnelė 9; kaspinėlis 9; keliukas 116; kelnytės 55; kilimėlis 12; krepšelis 33; kryželis 201; kuprinėlė 37; kūčiukas 180; laiptelis 142; lašelis 192; langelis 53; lempelė 54; lemputė 64; lieptelis 67; maišelis 34; marškinėliai 17; mazgelis 69; megztukas 36; namelis 182; peiliukas 10; plyšelis 48; lopinėlis 87; puodelis 82; pūkelis 155; ryšulėlis 179; sandėliukas 15; salelė 155; saulutė 117, sijonėlis 113; skarelė 168; skylutė 90; skyvytėlis 83; skutelis 13; smeigtukas 24; stalelis 143; stogelis 34, suknelė 68; šaltukas 38; švarkelis 166; takelis 8; taškėlis 101; taurelė 111; tiltelis 51; tvartelis 15; vaizdelis 45; vagelė 69; valandėlė 9; valandžiukė 35; veidrodėlis 200; vėjelis 38; žaizdelė 13; žėrutis 121; žingsnelis 151.

Iš viso: 81 deminutyvai.

2 priedas

L. S. Černiauskaitės romano „Kvėpavimas į marmurą“ daiktavardžių deminutyvų semantinės grupės

DAIKTŲ (OBJEKTŲ) PAVADINIMAI

1. Gyvų daiktų pavadinimai:

1.1. Augalai, jų dalių pavadinimai:

stiebelis, žolelė, piestelė, kuokelis, žievelė, sėklelė, grūdelis, lapelis.

1.2. Gyvūnai, jų kūno dalių pavadinimai:

paršelis, zuikelis, žvėrelis, patelė;

kiauniukas, putpeliukas, gegužiukas, ėriukas, elniukas, kailiukas, lapiukas;

šunytis;

žvėriūkštis.

1.2.1. Bendresnieji asmenų (žmonių) pavadinimai:

vaikinukas, čigoniukas, mažiukas;

vaikelis.

1.2.2. Giminytės ryšių pavadinimai:

tėvelis.

1.2.3. Žmonių pagal profesiją, socialinį statusą (visuomeninę padėtį) pavadinimai:

auklytė.

1.2.4. Žmogaus kūno dalių pavadinimai:

rainelė, kumštelis, kulnelis, pirštelis, raukšlelė; kūnelis; balselis; spenelis; veidelis; plaukelis; lašelis;

apgamėlis;

kakliukas; delniukas; raukšliukė; nosiukė;

snukutis; rankutė; plaukutis; akutė.

2. Negyvų daiktų pavadinimai:

2.1. Drabužių, apavo, papuošalų, žaislų ir kt. pavadinimai:

suknelė, švarkelis, skarelė;

kaspinėlis, karūnėlė, marškinėliai, drabužėliai, grandinė, sijonėlis;

megztukas, karoliukas;

kelnytės.

2.2. Erdvės objektų pavadinimai:

takelis, durelės, tvartelis, stogelis, tiltelis, langelis, lieptelis, vagelė, geldelė, laiptelis, namelis, salelė;

akmenėlis, dirbtuvėlė, ryšulėlis;

sandėliukas, akmenukas, angliukas; keliukas; kambariukas; burbuliukas; kamuoliukas; ežeriukas;

duobutė; kamputis.

2.3. Įvairūs namų apyvokos daiktų pavadinimai:

puodelis, taurelė, lempelė, stalėlis;

peiliukas;

kilimėlis, adatėlė, figūrėlė, kuprinėlė, veidrodėlis;

2.4. Mityba, maisto produktų pavadinimai:

kūčiukas.

2.5. Rašto, rašmenų ir kt. pavadinimai:

eilutė.

2.6. Gamtos kūnų ir įvairių reiškinių pavadinimai:

saulutė, šaltukas;

vėjelis.

3. Kiti deminutyvai:

taškelis, brūkšnelis, kablelis, kampelis, dulkelė, skutelis, plyšelis, skyvytelis, maišelis, kryželis, krepšelis, būrelis, dėmelė, vaizdelis, mazgelis, dalelė, dalelytė, žaizdelė, žingsnelis, pūkelis;

kamputis;

valandėlė, lopinėlis, gumulėlis;

valandžiukė.

3 priedas

L. S. Černiauskaitės pavartoti daiktavardžių deminutyvai

Priesagos -elis, -ė vediniai:

akmenėlis 73; balselis 86; brūkšnelis 147; būrelis 136; dalelė 159; dėmelė 143; dulkelė 7; durelės 9; geldelė 91; grūdelis 41; kablelis 86; kampilis 128; krepšelis 29; kryželis 202; kuokelis 18; kumštėlis 23; kulnelis 23; kūnelis 75; lapelis 131; laiptelis 142; langelis 53; lašelis 192; lempelė 54; lieptelis 67; namelis 182; maišelis 70; mazgelis 69; maišelis 34; paršelis 38; patelė 10; piestelė 18; pirštėlis 23; plaukelis 186; plyšelis 48; puodelis 82; pūkelis 155; rainelė 7; raukšlėlė 46; salelė 155; skarelė 168; skutelis 13; sėklelė 40; suknelė 68; sparnelis 13; spenelis 92; stalelis 143; stiebelis 15; stogelis 34; švarkelis 166; takelis 8; taškėlis 101; taurelė 111; tėvelis 75; tiltelis 51; tvartelis 15; vagelė 69; vaikelis 69; vaizdelis 45; veidelis 173; vėjelis 38; zuikelis 159; žaizdelė 13; žievelė 33; žingsnelis 151; žolelė 16; žvėrelis 169.

Priesagos -ėlis, -ė vediniai:

adatėlė 14; apgamėlis 123; dirbtuvėlė 170; drabužėliai 32; grandinėlė 64; gumulėlis 201; figūrėlė 154; kaspinėlis 9; karūnėlė 9; kilimėlis 12; kuprinėlė 37; lopinėlis 87; marškinėliai 17; ryšulėlis 179; sijonėlis 113; skyvytėlis 83; veidrodėlis 200; valandėlė 9.

Priesagos -(i)ukas, -ė vediniai:

akmenukas 53; angliukas 92; burbuliukas 174; čigoniukas 111; delniukas 38; elniukas 181; ežeriukas 192; ėriukas 168; gegužiukas 124; kailiukas 130; kakliukas 24; kambariukas 139; kamuoliukas 177; karoliukas 40; kiauniukas 12; keliukas 116; kūčiukas 180; lapiukas 36; nosiukė 181; megtukas 36; modeliukas 113; peiliukas 10; putpeliukas 174; nosiukė 181; raukšliukė 46; sandėliukas 15; smeigtukas 24; šaltukas 38; vaikinukas 53; valandžiukė 35.

Priesagos -utis, -ė vediniai:

akutė 135; eilutė 125; duobutė 50; kamputis 85; snukutis 12; lemputė 64; plaukutis 57; rankutė 26; saulutė 117; skylutė 90; žėrutis 121.

Priesagos –ytė, -is vediniai:

auklytė 24; dalelytė 41; kelnytės 55; šunytis 168.

Priesagos –(i)ūkštis vediniai:

elniūkštis 180; žvėriūkštis 33.

4 priedas

L.S. Černiauskaitės romano „Kvėpavimas į marmurą“ būdvardžių deminutyvų semantinės grupės

1. Pagal išorinės, fizinės ir fiziologinės objekto ypatybės:

1.1. Pagal kūno formą ir svorį:

1.1.1. Pagal plonumą:

plonytė 50;

smulkutis 136;

1.1.2. Pagal svorį:

lengvutė 186;

lengvutis 50;

lengvutėlė 178

2. Pagal erdvės ypatybes bei daikto padėtį erdvėje:

mažytė 86;

mažytis 14;

3. Pagal vidines, charakterio, psichikos ypatybes:

Gudrutis 63;

4. Pagal laiko ypatybę (naujumą):

naujutėlaitis 24;

5. Pagal vertę:

menkutė 175.

5 priedas

L.S. Černiauskaitės pavartoti būdvardžių deminutyvai

Priesagos –utis, -ė vediniai:

gudrutis 63; lengvutė 186; lengvutis 50; menkutė 175; smulkutis 136.

Priesagos –ytė vediniai:

mažytis 14; mažytė 86; plonytė 50.

Priesagos –ėlė, -is vedinys:

lengvutėlė 178, naujutėlis 24.

6 priedas

L. S. ČERNIAUSKAITĖS EMOCIJŲ ĮVARDIJAMOJI LEKSIKA

Vertinamoji leksika			Nevertinamoji leksika
Teigiama	Neigiama		
	Neutrali	Pastiprinta	
1. Juokauti	1. Neišdrįsti	1. Kurva	1. Verkti
2. Džiugesys	2. Gėda	2. Klyksmas	2. Stebėtis
3. Juokas	3. Dirglumas	3. Pasibjaurėjęs	3. Juste pajusti
4. Pašmaikštauti	4. Nerimauti	4. Durnai atrodyti	4. Jausti
5. Geismas	5. Sumeluoti	5. Paniekinamai	5. Jausmas
6. Juokas	6. Nesupykti	6. Klykti	6. Pajusti
7. Nudžiugti	7. Užsispirti	7. Suklykti	7. Nepajusti
8. Džiaugtis	8. Gėdintis	8. Kūkčiojimas	8. Ašaros
9. Meilė	9. Susikrimsti	9. Įžūlėti	9. Jausdamas
10. Apsidžiaugti	10. Pyktelėti	10. Maldaute	10. Jausmingas
11. Pasitikėjimas	11. Pykti	maldauti	11. Jausminga
12. Jaudinti	12. Nuostaba	11. Pasibjaurėjimas	12. Nustebti
13. Pasigailėti	13. Sumišimas	12. Užsičiaupti	
14. Ilgesys	14. Nedrįsdami	13. Kludiesiai	
15. Užjausti	15. Nerūpestingumas	14. Šiurpas	
16. Malonė	16. Verkdama	15. Išniekinta	
17. Laimė	17. Gėdingas	16. Išprotėti	
18. Mylėti	18. Įskaudinti	17. Siaubas	
19. Džiugiai	19. Pyktis	18. Nekęsti	
20. Pradžiugti	20. Skausmas	19. Kerštas	
21. Meilumas	21. Verksmas	20. Griausmas	
22. Džiaugsmas	22. Susidrovėjęs	21. Baisu	
23. Džiugus	23. Nenudžiuginti	22. Įsižeisti	
24. Juokai	24. Išsigąsti	23. Niršdamas	
25. Smalsumas	25. išgąstis	24. Įtūžis	
26. Išdrįsti	26. Prisibijodamas	25. Neapykanta	
27. Jautri	27. Nebijoti	26. Sielvartas	
28. Aistra	28. Bijoti	27. Tūžmastis	
29. Ryžtas	29. Skaudžiai	28. pimpalas	
	30. Susijaudinimas		

	<ol style="list-style-type: none">31. Proverksmis32. Sunku33. Gailestis34. Nenustebti35. Neišsigąsti36. Nesibjaurėti37. Nemylėti38. Nustebti39. Sutrikimas40. Skausmingas41. Užsiusti42. Nusivylęs43. Baiminantis44. Skaudinantis45. Baimė46. Virkauti47. Kančia48. Neviltis49. Verkšlenti50. Nedrįsti51. Bejėgiškas52. Sutrikti53. Erzintis54. Abejoti55. Skaudėti56. Neprislėgti57. Liūdesys58. Sunkumas59. Erzinantis60. Skaudžiai61. Bejėgiškumas62. Silpnaprotiškumas63. Tuštuma64. Nepakenčiamas65. Suglumti66. Gėla67. Erzindamas68. Atsiriboti69. Erzinti70. Savigaila71. Ignoruoti72. Susierzinti73. Neišgąsdinti74. Abejingai75. Nervingas76. Nuliūsti77. Nebebijoti78. Neįsigeisti79. Gąsdinančiai80. Įžūlumas81. Neišgąsdindamas		
--	--	--	--

	<p>82. Beviltiškas 83. Liūdnas 84. Liūdna 85. Skaudinti 86. Virkdyti 87. Dvasios abejingumas 88. Nežeisti 89. Nebauginti 90. Sukrėsti 91. Verkdama 92. Nerimas 93. Suerzinti 94. Nuovargis 95. Žeisti 96. Erzelenti 97. Susirūpinęs 100. Graudulys 101. Bauginantis 102. Nesusidomėjusi 103. Jaudulys 104. Pažeidžiamas 105. Ilgėtis 106. Įtampa 107. Skaudus 108. Ilgesys 109. Sumišimas 110. Ironija 111. Nusivylimas 112. Užsispyrusi 113. Nugąsdintas 114. Rūpestis 115. Jaudulys</p>		
--	---	--	--

7 priedas

R. Granausko romano „Kenotafas“ daiktavardžių deminutyvų semantinės grupės

DAIKTŲ (OBJEKTŲ) PAVADINIMAI

I. Gyvų daiktų pavadinimai:

bekonėlis 121; berželis 31; bobutė 29; drambliukas 102; dukrelė 52; galvelė 95; gyvulėlis 120; karvelė 125; klevukas 31; kojelė 20; komunistėlis 163; lapelis 26; leitenantėlis 137; liepaitė 31; medelis 32; mergelė 91; paršelis 118; paukščiukas 20; plaukelis 91; plunsnelė 105; rankelė 91; ramunėlė 96; senukas 55; senutė 68; seselė 55; sūnelis 144; šakelė 21; šaknelė 36; šuniukas 123; tvartelis 84; veršelis 89; veršiukas 84; zylutė 20; žvirblelis 138.

Išviso: 35 deminutyvai.

II. Negyvų daiktų pavadinimai:

aparačiukas 171; batelis 10; buteliukas 132; butelis 31; darželis 32; drambliukas 102; dėžutė 169; duobutė 21; eilutė 61; ekranėlis 171; figūrėlė 103; gabalėlis 28; gatvelė 30; gonkelė; grandinė 140; kaladėlė 92; kalnelis 43; kambarėlis 57; kastuvėlis 137; kaušelis 25; keliukas 21; kertelė 51; kišenėlė 101; kojelė 20; kuoliukas 34; krėslisukas 105; kūrinėlis 60; kūtelė 58; laiptelis 45; langelis 137; lazdelė 21; lentynėlė 102; lėkštelė 47; lovelė 92; medelis 32; miestelis 30; milteliai 109; miškėlis 148; mūriniukas 144; namelis 62; pečiukas 57; peiliukas 36; pieštukas 61; plaktukas 172; posmelis 114; priemenėlė 57; pundelis 45; puodelis 77; pušynėlis 32; radijukas 24; radijėlis 24; riekelė 47; riekutė 29; saulutė 56; staliukas 25; statulėlė 102; stikliukas 139; suoliukas 56; suknelė 10; šakaliukas 162; šaukštelis 143; švieselė 110; taurelė 139; turgelis 135; trobelė 73; tvartelis 84; užuolaidėlės 49; varpelis 54; varteliai 45; varpelis 54; vežimėlis 73; vėjelis 8; viliukas 151; viršelis 77.

Išviso: 89 deminutyvai.

8 priedas

R.Granausko romano „Kenotafas“ daiktavardžių deminutyvų semantinės grupės

DAIKTŲ (OBJEKTŲ) PAVADINIMAI

1. Gyvų daiktų pavadinimai:

1.1. Augalai, jų dalių pavadinimai:

šakelė, lapelis, berželis, medelis, šaknelė;

pušynėlis, ramunėlė;

klevukas;

liepaitė.

1.2. Gyvūnai, jų kūno dalių pavadinimai:

paukštelis, kojėlė; veršelis, plunsnelė, paršelis, karvelis, žvirblelis;

zylutė;

paukščiukas, veršiukas, drambliukas, šuniukas;

gyvulėlis, bekonėlis.

1.2.1. Bendresnieji asmenų (žmonių) pavadinimai:

bobutė, senutė;

mergelė;

senukas.

1.2.2. Giminystės ryšių pavadinimai:

dukrelė, sūnelis.

1.2.3. Žmonių pagal profesiją, socialinį statusą (visuomeninę padėtį) pavadinimai:

seselė, leitenantėlis, komunistėlis.

1.2.4. Žmogaus kūno dalių pavadinimai:

širdelė, rankelė, plaukelis, galvelė.

2. Negyvų daiktų pavadinimai:

2.1. Drabužių, apavo, papuošalų, žaislų ir kt. pavadinimai:

suknelė, batelis;

kišenėlė, grandinė, kaladėlė.

2.2. Erdvės objektų pavadinimai:

lazdelė 2, miestelis, gatvelė, butelis, darželis, kalnelis, gonkelė, varteliai, laiptelis, kertelė, kūtelė, namelis, trobelė, tvartelis, turgelis, langelis, duobutė, miškelis;

keliukas, pečiukas, mūrinukas;

kambarėlis, priemenė.

2.3. Įvairūs namų apyvokos daiktų pavadinimai:

staliukas, kuoliukas, peiliukas, suoliukas, pieštukas, krėslis, buteliukas, stikliukas, viliukas, aparaičius, plaktukas;

kaušelis, plokštelė, pundelis, lėkštelė, varpelis, puodelis, lovelė, taurelė, šaukštelis; šakaliukas;

užuolaidė, vežimėlis, lentynė, statulėlė, figūrėlė, kastuvėlis, ekranėlis;

dėžutė.

2.4. Mityba, maisto produktų pavadinimai:

gabalėlis, riekelė, milteliai;

riekutė;

trupinėlis.

2.5. Rašto, rašmenų ir kt. pavadinimai:

viršelis; posmelis;

eilutė;

apsakymėlis, kūrinėlis.

2.6. Gamtos kūnų ir įvairių reiškinių pavadinimai:

vėjelis, švieselė;

saulutė.

3. Kiti deminutyvai:

taškelis, ruoželis, tarpelis, būrelis, kryželis, krūvelė, plotelis, maldelė, vorelė, brūkšnelis, mišelės, tarpelis, plotelis, pluoštelis, algelė;

kamputis;

valandėlė.

9 priedas

R. Granausko pavartoti daiktavardžių deminutyvai

Priesagos -elis, -ė vediniai:

algelė 166; batelis 10; berželis 31; brūkšnelis 103; butelis 31; būrelis 37; darželis 32; dukrelė 52; galvelė 95; gatvelė 30; gonkelė; kalnelis 43; karvelė 125; kaušelis 25; kertelė 51; kojelė 20; kryželis 54; krūvelė 61; kūtelė 58; laiptelis 45; lapelis 26; langelis 137; lazdelė 21; lėkštelė 47; lovelė 92; maldelė 78; medelis 32; mergelė 91; miestelis 30; milteliai 109; mišelės 104; miškėlis 148; namelis 62; paršelis 118; paukštelis 19; plaukelis 91; plokštelė 31; plotelis 62; plunksnelė 105; pluoštelis 152; posmelis 114; pundelis 45; puodelis 77; rankelė 91; riekelė 47; ruoželis 35; seselė 55; suknelė 10; sūnelis 144; šakelė 21; šaknelė 36; šaukštelis 143; širdelė 19; švieselė 110; tarpelis 114; taškėlis 8; taurelė 139; turgelis 135; trobelė 73; tvartelis 84; varpelis 54; varteliai 45; varpelis 54; veršelis 89; vėjelis 8; viršelis 77; vorelė 103; žvirblelis 138.

Priesagos -ėlis, -ė vediniai:

apsakymėlis 60; bekonėlis 121; ekranėlis 171; figūrėlė 103; gabalėlis 28; gyvulėlis 120; grandinė 140; kaladėlė 92; kambarėlis 57; kastuvėlis 137; kišenėlė 101; komunistėlis 163; kūrinėlis 60; leitenantėlis 137; lentynėlė 102; priemenėlė 57; pušynėlis 32; radijėlis 24; ramunėlė 96; statulėlė 102; trupinėlis 47; užuolaidėlės 49; valandėlė 26; vežimėlis 73.

Priesagos -(i)ukas, -ė vediniai:

aparačiukas 171; buteliukas 132; drambliukas 102; keliukas 21; klevukas 31; kuoliukas 34; krėslisukas 105; mūrinukas 144; paukščiukas 20; pečiukas 57; peiliukas 36; pieštukas 61; plaktukas 172; radijukas 24; senukas 55; staliukas 25; stikliukas 139; suoliukas 56; šakaliukas 162; šuniukas 123; suoliukas 56; šakaliukas 162; veršiukas 84; viliukas 151.

Priesagos -utis, -ė vediniai:

bobutė 29; dėžutė 169; duobutė 21; eilutė 61; kamputis 145; riekutė 29; saulutė 56; senutė 68; zylutė 20.

Priesagos -aitis, -ė vediniai:

liepaitė 31.

10 priedas

R.Granausko romano „Kenotafas“ būdvardžių deminutyvų semantinės grupės

1. Pagal išorinės, fizinės ir fiziologinės objekto ypatybės:

1.1. Pagal kūno formą ir svorį:

1.1.2. Pagal plonumą:

plonytė 27;

lieknutė 57, smulkutė 65.

1.2. Pagal amžių:

mažilelė 91;

jaunutė 72, jaunutis 72.

2. Pagal erdvės ypatybes bei daikto padėtį erdvėje:

2.2. Pagal dydį:

mažytė 85, mažylis 35.

3. Pagal vidinės, charakterio, psichikos ypatybės:

3.1. Pagal gerumą:

ramutis 46, gerutis 46, švelnutis 46.

11 priedas

R. Granausko pavartoti būdvardžių deminutyvai

Priesagos –utis, -ė vediniai:

jaunutė 72; jaunutis 72; gerutis 46; lieknutė 57; ramutis 46; smulkutė 65; švelnutis 46.

Priesagos –ytė vediniai:

mažytė 85; plonytė 27.

Priesagos –ylis vedinys:

mažylis 35.

Priesagos –elė vedinys:

mažilelė 91.

12 priedas

R. GRANAUSKO EMOCIJŲ ĮVARDIJAMOJI LEKSIKA

Vertinamoji leksika			Nevertinamoji leksika
Teigiama	Neigiama		
	Neutrali	Pastiprinta	
1. Apsidžiaugti	1. Abejingas	1. Apstulbti	1. Jausmas
2. Atmylėti	2. Baimė	2. Išsigąsti	2. Jausti
3. Atleisti	3. Baugus	3. Išgąstis	3. Nejausti
4. Brangiausia	4. Bijoti	4. Persigąsti	4. Nejuokauti
5. Dėkingas	5. Gėda	5. Siaubas	5. Nenujausti
6. Didžiulis	6. Išižeidusi		6. Nepajusti
7. Džiuginantis	7. Išsinervinti		7. Nujausti
8. Džiaugtis	8. Įžeidus		8. Nustebti
9. Dvasios pakilimas	9. Įžeidžiantis		9. Nusišypsoti
10. Džiaugsmas	10. Kaltas		10. Nejausti
11. Juokas	11. Kaltinti		11. Nenujausti
12. Juokauti	12. Kenčiantis		12. Nepajusti
13. Gailestis	13. Kentėti		13. Pajusti
14. Gailėtis	14. Lėkštus		14. Pasiilgti
15. Geras	15. Liūdnas		15. Stebėti
16. Gerumas	16. Liūdnumas		
17. Guosti	17. Neapkęsti		
18. Įsimylėti	18. Nekęsti		
19. Iškentėti	19. Nekentėti		
20. Laiminga (s)	20. Nelaimingiausia		
21. Nenervinti	21. Nelaimingas		

22. Nepamirštamiausia	22. Nemėgti		
23. Nepykti	23. Nemylėti		
24. Nesijaudinti	24. Nemylimi		
25. Nesinervinti	25. Napatenkintas		
26. Nustebeš	26. Nerimas		
27. Malonus	27. Nesigėdyti		
28. Meilė	28. Nuobodumas		
29. Mylėti	29. Piktas		
30. Mylinti	30. Piktumas		
31. Mylimas	31. Prigrasinti		
32. Mylimiausi	32. Skausmas		
33. Pagailėti	33. Skaudus		
34. Pasidižiavimas	34. Sunkumas		
35. Polėkis	35. Susierzinti		
36. Sentimentalus	36. Užgaulus		
37. Susijaudinti	37. Vienatvė		
38. Širdžių paslaptys			
40. Šypsotis			
41. Šypetelėti			
42. Šypsena			
43. Užuojauta			